

Т. ЕРЕМ

РАБОТЯГИ

...В краї далекії, в ліси дрімучії,
В сніги сипучії, летять... Лелени!..

ВИДАВЕЦЬ: Б. ПОЛІТИЧНИЙ В'ЯЗЕНЬ В ССРСР. — М. КОРНІУВ
НЬЮ-ІОРК

1955

Т. ЕРЕМ

РАБОТЯГИ

...В краї далекії, в ліси дрімучії,
В сніги сипучії, летять... Лелеки!..

ВИДАВЕЦЬ: Б. ПОЛІТИЧНИЙ ВЯЗЕНЬ В ССРСР. — М. КОРНІІВ
НЬЮ-ЙОРК

1955

Всі права за автором застережено

**Printed by All Slavic Publishing House
33 Bond St., New York 12, N.Y.**

САТАНІЯ

Погляньте на мапу в куті 50 меридіану і 62 паралелі східної півкулі, на маленьку крапку „С и к т и в к а р”. — Мизерний острівець серед стихії лісного океану, не менше могутнього і таємничого, як і всякий інший. За географією — це столиця Комі-зірянської Автономної Советської Соціалістичної Республіки. Столиця має кілька тисяч мешканців, а республіка — кілька десятків тисяч усіх громадян. Це для учнів . . .

Але хто в світі знає, що поза всякими „крапками” — в бараках, у наметах і просто під віттям дерев, „мешкають” невільники з усього Союзу сов. республік й що всі ті „мешканці” кількакратно перевищують населення цілої Комі Автономної Сов. Соц. Республіки. Що на тому лісному просторі є новозбудовані міста для сотень тисяч мешканців, але . . . без жодного мешканця, крім кількох вартівих. Що цих міст, як і більшість шосе, залізниць і каналів ніколи не буде на мапах, доки існуватиме ССРСР? Що навіть в самому ж ССРСР ніхто не знає про їх існування, за винятком кількох урядовців ГУЛАГ’а? Що ті, які все те будували, можуть розказати вже тільки Богові?

Який найдібніший Лавренс може довідатись про назву і місце перебування вантажів: скринь, бочок, бутлів з розвантажених барж і перевезених плотами і човнами далі по всяких тасажних: Сисоях, Вимах, Вишерах, Вичегдах, Іжмах, Цильмах і численних їх притоках, до рівчаків включно, якщо ті, що керували стерном пароплавів по Двині і Печорі, так і ті, що тягнули канатом плоту по притоках, теж . . . давно перед Богом?

Якщо комусь пощастить здибати учасника цих „великих строєк”, нехай запитає його: що найстрашнішого він читав, чув, бачив,

включаючи і останню війну, і Гітлеровські концетраки і навіть вбивства жидів? Де він бачив органічну сполуку шакала і овечки, чорта й янгола в одній істоті? Нехай він розшифрує незбагнені ієрогліфи, скорочення та вислови: ГУЛАГ, УРЧ, КВЧ, ВОХР, Рогатік, Урка, Блат, Шпана, Туфта, ішачить, філонить і багато, багато інших, бо крім нього ніякі ні сучасні, ні майбутні історики, філологи, археологи їх не розтлумачать, бо то речі не пізнання, а відчуття!

І нехай не дивується, коли він скаже, що сучасний світ при його вмінні літати в стратосфері, плисти під водою, говорити й бачити один одного за десятки тисяч кілометрів, не вміє відрізнити біле від чорного, людини від звіря і не бачить того, що в нього перед носом! Не вміє, або не може, бо хотіти, ради свого спасіння він мусить!

Що ССРСР — це і не каторга, і не рабство, і не кладовище, і навіть не пекло — це те, чому нема офіційної назви — це **С а т а н і я**.

Йому можна вірити, бо він знає, що ССРСР це зовсім не така вже страшна совдепівська імперія, якої боїться і звичайний фермер і керівник атомної лабораторії. Це, — нехай буде і опанцирена — але все ж таки безтолкова совдепівська вежа, де одно слово має сто понять, де права рука не знає, що робить ліва, де професор боїться учня, а міністр — свого кур'єра.

Це зелений океан майбутніх зелених армій, які чекають чергового струсу тієї вежі, але не навалюю диких орд з орлами і свастиками, а допомогою людей-братів-христіян. Вони чекають повернення людського права на звичайне людське життя. Хочуть того, що вкрадено, що розтоптано! Вони надіються, що на світі є ще люди!

Чи ж марно?

ІДУТЬ . . .

Хто вони і скільки їх з путівкою в смерть?

„Защитники родіни” — всі ранги від чотирьохромбових командармів, до однокутних ефрейторів — „шпіони всіх держав земної кулі”.

„Мечі революції — рицарі без страху і упряма” — від нарковів республік до районних слідчих — „агенти чужоземних розвідок”.

„Жони красавиці” розстріляних вельмож, що „знали і не сказали”.

„Безпризорні пацани” — сироти мертвих і живих батьків.

„Всесоюзний ширпотреб” — колгоспина і канцелярська „робоча сила” — за „гріхи” предків і свою необачність.

Скільки їх — державна тайна. На їхніх кістках — всі „великі стройки соціалізма”.

Ідуть. Скінчився півтора-двохрічний страх і трепет — все перетерпіти, будьщо вижити. Кінець мокрим конвеєрам і сухим баням, прошеним прогулкам і недопрошеним оправкам. Що не було, як не було, — м и н у л о с я.

Зайшов би „кровожадний Єжов” і при ньому раділи б, попався б „реброломатель” слідчий і того б не скривдили, бо — минулося! Бо простір, свіже повітря — благодать! Пацани затримуватись надовго не збираються. Вони хочуть побачити той Свєр яким так лякають. Ще не доїхали, а вже планують зустрічі: в Ленінграді, Одесі, Владівостоці, Ашхабаді, — наче перебігти через вулицю.

Дивлячись на них, і сивоголові мріють. Каторжники — курортники.

Ще тіснота, ще до вікна не пускають грати, але й з куце видно. Безконечною смугою тягнеться замузане небо і поляпана білими березками і почорнілими ізбушками нез'їзджена, несходжена, „русская равнина”.

Їдуть. День, другий, — все рідше станції, все бідніше краєвид. Станції - будочки. Колії порожні. Обабіч пороскидане обіддя, полоззя, поломані тачки і дрівця, дрівця, дрівця...

Але й це задростить: Диви, скільки дров? А в нас? Не знайдеш і патики на топорище. Колись черешню зрізав.

— Скільки землі, ліса? А люди один на одному. Був городець, обрізали по вікна.

Їдуть. Ще день-сховався й простір. Суцільна стіна височенних ялин закрила й небо. Дві-три години кульгає і підстрибує по нерівній колії поїзд особливого призначення — нема станції. Завищить паровоз — тільки переїзд. Стоси колод, брезентова палатка і „рабсила”. Одяг блаженський, ще батьківський-фронтоний. Дірочки, латочки, „лапоточки”. Такі ж і обличчя — сірі, пошарпані, виляняли. Хоч би очі... Ні, не живі — згаслі гноти.

Четверта, чи шоста ніч? Ніхто не знає. Яка різниця, все одно...

Їдуть.

Посмутнішали ентузіасти: Десять — не виживеш!

Ще якби п'ять, вісім — сяк-так, а десять — ні!

Старші жінки, закутавшись, плачуть. Пацани, як завжди, сквернословлять.

А ті, що: Берія подхалім, вискочка! На жовтодзьобій камсі далеко не поїде! Ще нас... — ці дивляться з хутрянних комірив деняшними совами.

Приїхали. Котлас. Далі залізниці нема. Річки замерзли.

Котлас — сєверний форпост. Крайцентроекспортлес. Фактична столиця Комі АССР.

— Ворота в рай, рогатіки! — поправляє урка зіскакуючи з верхньої полиці.

— Урка!? Де він узявся?

— Тут з вас здіймуть тільки шкірочку! — заспокоює другий з-під лавки. Мовчать. Тут починається їх царство.

КОТЛАС

Для поїздів особливого призначення — особлива й стоянка. Нігде ні душі. Може хтось дивиться оддалік? Ні, нема цікавих.

З вагонів висипаються клунки і зека. Зека хочуть пройтись по сніжку: Хоч уздовж поїзда?

— Нізя!

Наставлені вістря багнетів вирівнюють натовп в рівненський квадрат.

— На коліна!

— 282 врага! Сорок сім женщин!

— Принято!

— Вніманіє! Йти не розтягуватись. Шаг у сторону вважається побег, оружє применяется без предупрежденія. Пашлі!

Чубатий хлопчина зідхає: Хахли... Закурівай!

Дійсно, конвой дбайливий. В загороді блискучих багнетів колона зека посувається по безлюдних вулицях міста по всім правилам. Мешканці міста, хто вигляне у вікно — зараз же закриває завіску. Хто назустріч — чимскорш ховається за першу відчинену браму. Тільки на ганку двохповерхового Ісполкому показалось двоє: Він, кивнувши на колону, щось шепнув їй, а вона відштовхнулась, і обоє, регочучи, теж сховались. Тільки й уваги.

Рижа поліська свитка дивується: Диви і тут бояться!

— Мабуть звикли! — догадується полтавська керєя.

— Дядьки! — посміхаються угебісти.

Віповзли в поле. На обрії сіріють піраміди брезентових палаток, над ними руді стовпи диму, а по боках чорні башти вартових і як оком глянути — сніг, сніг, сніг...

- І виперло ж їх на таку далечінь! — знову свитка.
— Щоб ноги розходились після сидячки! — та ж керся.
— Окрема держава! — хтось зідхнув.

Повзуть. Перекидають з плеча на плече вузли і торби. Перебирають з руки в руку важкі валізки. З останніх сил гребуть задеревенілими ногами пухкий сніг. Колона парує, як загнані коні. Шапками втирають піт і смагу. Передішки нема.

— Не полагається! — водповідое конвой на скиглення жінок.

Нарешті, брама-арка. „Пересильний пункт ГУЛАГ СРСР”. Перед брамою знову: — „На коліна. 282 врага. 47 жєнщин. І — „принято”. Тільки вже не „Пашли”, а „Захаді”.

Розводять по палатках. Над дверима білим по чорному: „Тільки чесним трудом іскупім свою вину”. На лутках синя смужка Цельсія осіла на 43.

В кожній палатці все занято, скрізь надимлено, нігде до печі не протовпишся. Походили з одної в другу і вместились на сяке-таке місце в тій, де й було призначено.

Минає день, вже новички не цікавлять старожилів. Хто кого шукав - не знайшов. Хто про кого розпитував — нічого не довідався, бо різні тюрми, різні камери, трудно й землячка якогось здибати.

- Така мішанина і така сортіровка? — дивуються новички.
— УГБ дарма хліба не їсть! — сміються старожили.

Минає ніч, вже й про речі турбуватись нічого. Що було кращого, вже вкрадено, а хто звечора попродав, їв сало з часником, курив „Дукат” і підсміювався: Так вам, скнари, і треба!

Минає доба-друга, новички стали старожилами і самі чекають нового етапу. Лежать на нарах у хмарах диму і випару і вже не стогнуть, що без вини винуваті, без суда засуджені,

— Не ми одні.

Десь, в задимленому кутку, силуваний тенор змагається з розстробною гітарою:

Нічого, родная! Успокойся.

Это только тягостная бредь...

Зірвавшись з високої ноти, „тягостная” починає басом:

Ех, друг-гітара, что звеніш не смело,

Ещо не время плакать надо мной,

Пусть жизнь прошла, всео пролетело,

Осталась...

Схлипнув і вмовк. Ніхто й не глянув. Може й не чули.

Коло бляшаної пічки один розтоплює в консервній банці назбираний навколо палатки жовтуватий сніг — майбутній чай, другий одсовує банку і розогріває замерзлий хліб, третій пхає мокру онучу, а той, що вбїг знадвору, сідає всім на голови, гріючи спину. Пояснення просте: А ти що за цяця? Посидів — котись!

Не пройшло й тижня, як новички починають змагатись в доборі найпаскудніших, найгідкіших слів.

Зі злости? ?

З містецтва?

Скорше — щоб приховати всяку пристойність, щоб не бути білими воронами.

ДРУГИЙ ВИРОК

Як то буде в тих таборах, чи можна там якось вижити, — багато думалось і говорилося ще в тюрмах. Заздалегідь, ще до суда і слідства, вже вивчалась географія і економіка найвідоміших таборів, а особливо — умови життя в них. І вже було наче все ясно, крім умов життя, які пояснювались досвідченими таборівиками дуже не ясно: „Жити будеш, а любити не захочеш”.

Тепер, доїхавши до Котласа, тільки й мови: Ви вже були? Де? Ну, як там?

— Гроб! — зідхають політичні.

— Тьомная могила! — спльовують урки. І неясне стає ще темнішим.

На настирливе: А всеж таки? — всі кивають на північ — там побачите!

Щоб не бачити, почали влаштовуватись в Котласі. Гарніші жінки і дівчата легко влаштувались в санпункті, в пральні, на кухні. Мужчини, хто ще мав добрий одяг, хто міг щось подарувати” начальству з „отпетих урок”, пристроїлись в хліборізці, в лазні, в дроворубці. Хто ж не мав, той придумує заздрість злорадством: Чули? Наркомшу бачили з уркою в дровнику. А комісарша на кухні й ночувала! А комкор украв у хліборізці буханку хліба, сидить в ізоляторі! А секретар обкому вже ходить на промивку!..

Новички носяться з сенсаціями, а старожили: А твоє яке собаче діло?

Побігали і притихли.

Щасливці й справді повірили у зміну долі. Де взялись хутрянні манто і шуби фетрові боти і валянки і такі ж закоплені губи, згірдливі погляди, одрубані шорсткі слова, які були й там, ... куди, й самі знають, немає вороття.

Колгоспнички не витримують, одвертаються. Урки їх заспокоюють: Потерпіть трошки, в таборах що не день, то світопредставлення! Ще не те побачите!

Дійсно, ще вранці лікар Смірнова накричала на азарбайджанського професора - нафтовика — яка вам діста? Тут не санаторій! — А зараз, оглядаючи етапників, не вичавить слова. Комісарша Насєдкіна вже в обід не дала добавки баланди цинготному хворому, а тепер полумєніє від уїдливих докорів. Секретар обкому Бєляєв ще якось годину тому не дав командарму Савицькому другого кавальчика мила, замість украденого урками в лазні.— Не лови гав! — порадив він „леґендарному”, а допіру не знає куди очі подіти.

Всі вони пройшли лікарську комісію і вийшли на етап з першою „лошадіною” категорією працездатности. З усіх, тільки поліська свитка — Гарасим Купрійчук бідкається їх майбутнім: Ну що з того, що гладкі й здорові, як воно й сокири не нагострить, не кажу — пилки. Не вмів. Або ж полінується, тупицею мусолитиме! Пропаде в першу очерєдь!

Розмов про термін і місце каторжної праці більше гема Категорія працездатности, норми виробітку, харчовий пайок — питання життя і смерти.

— Категорія працездатности — це другий вирок для зека. Перший — за поломані ребра, а другий — за цілі! — пояснює полтавська керєя — Трохим Корж невторопному татарчужкові з Керчі — якщо тільки почку відбили, матимеш другу — ішацьку! Для третьої — слабосильної, треба щоб і печінку і не менш двох ребер — поняв?

Татарчук ніяк „не понімай”.

Встряє командарм Савицький: Бачиш яму? — розстібнув гимнасторку і показує плече — кулак влезить! Через плівку, і легені і всю душу видно, а ось, — закачує на животі — сам собі кишки впихав під Волочаєвськом, а от, — показує на двері лікарської комісії — здоров, перша категорія! Твоя теорія, дядя, застаріла. Зараз медична наука в ССРСР пішла далеко вперед, і Берія не дожене!...

Чудернацький вигляд легендарного командарма — лисина і борода попівські, очі злодійські, усмішка дитяча і одяг офіцера-бродяги, — надають його дотепу особливої комічності і забулись на мить тюрми, допити, терміни і категорії. Кожний додає щось своє — гостріше, дошкульніше і регочуть люди, потішаються з свого минулого і майбутнього горя.

Тільки на мить, бо заходить комендант і: Ану, по палатках! А в очах: У -У, гади!

І пов'яли, поскручувались, знітилися, як не було.

Комендант — не з урок. Кажуть — професор консерваторії.

ТОЧКА

Уже за північ, а в палатках ні сну, ні балачок. Пишуть листи і „заявленія”. При свічках, при каганцях, при дверцятах пічки, хто пише сам, а хто диктує. Гарасим Купрійчук найняв за пайку хліба ще старорежимного професора і, попередивши, — пишіть слово в слово, що казатиму, — диктує: У перших строках мого письма спішу увідомити, що я жив і здоров, як уже й повідомляв. Завтра відправляємось етапом з Котласа ще далі . Куди? — не відомо. Напишу, як прибудемо на місце. Точка. Получив я другу категорію працездатности, з якою десять років не виживу, хіба воля Божа, а тому на мене не рощитуй. Точка. Як не буде довго письма, тоді знай, що вже нема — погиб безвинно. Це кажу правду і нікому не вір, що за діло. Не було ніякого діла. Суда не було, а на допросах була одна брехня й напасть. Оце знай і не сумнівайся. Точка. Хведір нехай записується в комсомол і тікайте на Донбас, бо тоже пропадете по-глутому. А якби я й вижив, то коли ти мене не ждатимеш, я в претензії не буду, бо така жізнь проклята. Точка.

Професор зсовує на лоб окуляри: Може б такого не писати?

— Пишіть, на мою ответсвенность!

— Вам нічого, а от, їм?

— Їм? — Гарасим задумався. Не надовго. Почухав нотилицю і рішуче: Пишіть! Гірше не буде!

— Я б не писав...

— Е, ви — ви друга стаття! — глянув Гарасим співчутливо.

Замотуючи в хусточку листа і дві пачки махорки, Гарасим скоса поглядав на професора, який вже їсть зароблений хліб.

— Дорога таборова пошта — зітхає — от, за писання, тепер за нелегальну відправку, за все плати, а чи дійде воно?...

— А чому нелегальну? — злякано перепитує професор.

— А тому, що в приговорі може бути записано „без права перепіски”. Ти пиши, плати, а воно — в піч, а то й до діла підшиють на всякий випадок! А поза ними, хоч дорожче, зате безпечніше.

Професор кладе на коліна недоїжену пайку. Ну, знаєте, ви мене того... Як би я знав... Вам нічого, а моя, знаєте, справа ще не закінчена. Я подав прокурорському надзору... Може б...

— Що вам, ви од усього відпишетесь! — похапцем запишаючи за пазуху листа, Гарасим тікає з палатки.

Професор важко зітхнув, і ліг, сховавши недоїжену пайку в шматті під головою.

Трохим Корж пише сам. Написав, сховав, пройшовсь по палатці, знову сів, щось дописав, ще раз пройшовся, ще дописав, а потім порвав на малесенькі клаптики і кинув у помийницю.

Командарм Савицький ходить по палатці і мало не плаче: „Братішки, у кого є листочок паперу? — але ніхто й голови не поверне.

Нарешті, хтось обзивається з верхніх нар: „А конверт є?”

— Конвертик є, а от...

— А ти розклей і пиши на конверті! — радить той же голос.

— Бачите, мені на заявочку...

— Пушкін і на конверті прочитає! — глузують з „легендарного”, що до арешту мав сто відсоткову інвалідність, лікувався і харчувався в Кремлі, а тепер має першу категорію, десять років каторги і... Надію на полегшу від якоїсь „Заявочки”.

Секретар обкому Беляєв підходить до комісара Красовського за порадою: Як ти думаєш, адресувати в ЦеКа, чи безпосередньо товаришу Сталіну?

— Ліпше в ЦеКа, — подумавши, радить Красовський, — а ще краще в секретаріят, тоді може попаде і самому хазяїну!

— А може взагалі не писати? — кривиться Беляєв.

— Ну, що ти? Написати обов'язково треба! Побачать же нарешті вони... Мовчати — це значить погодитись з усім. Ні, це наш обов'язок, інакше... Я, наприклад, посилаю в ЦеКа і в Прокуратуру. Я буду штурмувати без передишки!

Писали до ранку, до оголошення списку до: „Прочитання вихаді з речами!”

Вийшли, почули уже звикле: „На коліна. Враги. Принято. Шаг у сторону — побег. Пашлі”!

Пішли...

ТВАРИНКА

Минули Котлас. Вийшли в поле. Сніг по коліна і нігде ніякого сліду, але передній конвоїр, піднявши поли кожуха, шагає впевнено. Дорога відома, — не вперше.

От уже чагарнички, далі темний ліс.

Куди? Чи далеко? Хто скаже?...

Жінки поскидали боти: Дайте перепочити, витрусити сніг!

— Не разтягіватися!

Підбігають, тримаючись одна за другу, — стягують розтяжене.

На подвір'ї лісника стоїть корова; поклавши морду на ворота, дивиться великими добрими очима на нужденну процесію.

— Тваринко Божа, сочувуєш? — вітається Гарасим Купрійчук.

— Твар розуміє! — закліпав очима і сьорбнув носом Корж.

Перед самим бором — привал. Падають на сніг клунки і люди. Роблять живу загороду від самих себе, бо — „шаг у сторону — побег”.

Комісарша Наседкина хоче сховатись за кущ. Урка-франт попереджує: Е, милочка, за кущик не ходи, — ведмідь причавить! Не послухалась, образилась. Постріл попередив конвоїрове — н а з а д ! — і Наседкина, не добігши до куща, розпласталась на снігу. Чи холодний сніг, чи жіночий виск, чи конвоїр з багнетом, повертають притомність.

— Жива! Тільки налякав! — обступили і заглядають в божевільні очі — нащо було? Вже б... Однаково — кожний же розуміє!

Мужчини по-своєму: Дурна баба, який вже тут слід? Тут - - все набік!

Не переконали, не заспокоїли. Закрила обличчя і затряслась схлипуючи.

— І тож... Одразу й стріляти?

— Правила: без попередження!

— І вам не шкода було б — таку тьотеньку? — питає Шурка Шкуро.

„Молодесенький, миловидненький” начальник конвою робить суворе обличчя, але глянувши на „лялечку” — Шурку, сам посміхнувся і вже справді розсердившись: Ану, давай, пашлі!

Ідуть. Сутеніє. Над вузьенькою просікою непроглядного бору ледве синіє смужка неба.

Спотикаються, падають сторчма і вже не лаються. Вже коло плечей хитаються багнети. Хтось сказав: Відсталих не беруть і не залишають...

— А як же?

— А так...

Темнішає лісовий морок. Частіше лунають дерева. Змерзаються ніздрі й віки. Наче побільшало й корчів. Наче хтось сіпає зв'язаних. Спотикнеться один, падає й другий. А чорна паща бору щохвилини: — ать-ся!

Побрались за руки — „відсталих не беруть”...

— Та візьміть від жінок речі! — докоряє молодесенький миловидненький.

— Хто там на легке? -- комісар Красовський і від себе.

— Той, у кого совісті нема!

І злісне: Хі-хі... Як і скрипучий сніг. Це що він комісар УГБ, що йде собі — „ручки в брючки”.

— Не разгаварівать!

— ...ать-вать! — ще грізніше з тайги.

Порубано, посічено слова. Зметено. Морок і тиша. Ще якби снігу скомандувати: — ать-вать! — тоді ані шелесть.

Деспотикались, досоплись до прогалини, до високого загостреного частоколу. Над ним ще колючий дріт. Ще вище — голубники з голками багнетів. А там — зоряне небо, сперте на стовпи диму.

Коли миловиденький крикнув: Врага! — з бору відгукнулось: — а-га! — і брама відчинилась.

Нарешті...

Що за поселення, чи надовго і миловиденький не скаже.

— Ех, розпростатись би і заснути!

— Прийшли!

— Яке щастя!?

РОГАТИКИ

Зека-щастя маленьке: натоплений барак, місце на верхніх нарах, подалі від дверей, а ще бляшанка солодкого окропу з хлібом. більшого не треба. Але й таке недосяжне. Ось, поруч теплі бараки, упасти б хоч на підлогу, — свої не пускають.

Енкаведівська і партійна групи не хочуть мешкати спільно з урками. Викликали і чекають начальника. Вже скавучать на сорокаступневому морозі — не йде! Вже і конвой у кожущках і валянках притупцює, а його нема. Тільки, як завили голосно, з дверей „контора” виповзло щось волохате. Ні голови, ні рук, ні ніг — все вовча шуба.

Ініціатор Красовський перший: Ми працівники УГБ... Я нарком НКВД Мордовської АССР...

— Колишній! — клацає вовча шуба.

— Нехай, — зщулюється нарком, — але зрозумійте...

— Розумію; готель Метрополь, номер з трьох кімнат, так?

Тоді Беляєв на підмогу: Я секретар Якутського обкому партії...

— Зрадник! — гарчить шуба.

Беляєв відскакує скоріше, як прискочив.

Більше ніхто нічого, як що не рахувати зідхань.

— У новий барак! — скомандувало волохате вже з дверей і засміялось по-волохатому.

Красовський, Беляєв і всі рангові до кожущків: А там хто? Нікого? Чудово! Дуже добре, дуже вдячні!

Заспані, мало не босоніж, повискакували урки зі свого бараку

і оглядають новий етап, що поодинці тягнеться стежкою повз них до нового бараку.

— Утюг, дивись, кожанка!... Новьохонька!

— А валянки — по пояс!

— А чемоданчики?

— Всі, як один, рогатики й шакали! — підсумовує Утюг.

„Рогатики й шакали” чують, поглядають і перебігають по снігу — впояс.

Легендарні герої минулих днів деревеніють перед героями прийдешніх.

Новий барак з свіжо-окорованих колод проти почорнілого присадкуватого уркаганського, виглядає царським палацом. Чистенькі нари-полічки вагонного зразку, при ясному світлі новеньких ліхтарів, чарують знеможених зека наче роскіш султанського гарему. Все нове, все приємно пахне живицею. Красовський і Беляєв побігли — може дадуть якоїсь баланди, або хоч окропу. Чекають одягнені, підібравши під себе ноги і засунувши руки в рукави, а над головами пара, наче з баняків.

— Ну й морозець! — дивуються за кожним разом як трісне стіна.

Бляшані печі теж новенькі. Бракує тільки дров. Дрова метрової довжини не влязять а порізати й поколотити не має чим. Сказали — завтра!

Хтось радить: Треба поламати дошку, за бараком їх цілі стоси. Хто там дорахується?

— Іди до урок і там ламай хоч свою голову! — радять на це.

Вернулись Красовський і Беляєв, але не з баландою й окропом, а з призначенням їх обох бригадирами. Пішли зсутулені, а вернулись — „тичкою не дістанеш носа”. І хода, і голос, і погляд, — як переродились.

— На харчування зарахують завтра! — оголошує Красовський.

— Лягайте спати! В п'ять годин ранку підійом на роботу! — додає Беляєв.

Штурхнули кием в осине кубло і знову кудись, — але в дверях рангові: — Так це так? Завели в холодильник, а самі в тепленьку кухню? Сами влаштувалися, а хтось здихай? Ви люди, а хтось?...

Тимчасом не рангові з бурчання по кутках зчиняють галас: Не треба нам таких бригадирів! Хто їх вибирав? Шкурники! Підлизи! Звикли...

На кухню вже йти не довелось. Красовський вилазить на нари: Це що? Бунт? Хочете щоб...

— Вже знюхався, паразит? — ревуть ревом, — не треба! Свого виберемо!

Вискакує на нари і Беляєв: Що ви робите? Ви розумієте...

— Не лякай, забудь! Тут всі рівні!

Красовський владним басом покриває галас: Добре, добре, виберете кого схочете, а зараз, доки я бригадир, наказую припинити всякі балачки і лягати спати! Інакше...

— Що? Розстріляєш? Руки короткі!

— Так знайте, завтра підете в бригаду урок! — верещить Беляєв.

— Го-го-го, налякав! Підемо, а ти командуватимеш Красовським, а він тобою!

— Урки теж люди, не гірше вас!

— Що за шум? — нагло і як у трубу — високий рябий у дверях.

Немає шуму, немає й шепоту. Як підкошена трава падають на свої місця. Красовський і Беляєв — перші.

Високий рябий пройшовся серединою бараку і посміхаючись вийшов.

Хто й чого — ні слова.

Лупає ліс. Пересвистуються вартові. Зрідка гавкне собака.

— Да-а, повітря тут вистачає! — кречке Купрійчук.

— Аби видихав! — обзивається нерозлучний Корж.
Згодом, вони ж:
— Аж ось де погибель!...
— А не однаково де?
Не спиться „дядькам”.

—oOo—

УРКИ

Не всі з нового етапу пішли в новий барак. Четверо, ввійшовши у ворота, побігли до „своїх”. З ними, чомусь, і один рогатик. Може що річей не мав, може перемерз, а може одразу схотів побачити і спробувати все.

— Не робей, батя! — підбадьорив його урка-франт, коли той завагався вже в дверях.

— Моє прізвище Татарновець! — назвав себе, аби щось сказати, переляканий „батя”.

А „робеть” було від чого. Вже у дверях сморід і дим. Чим пахне, не розібрати, бо в ніздрях одразу клейтухи. А дим не то що синій, густий їдкий, чи до стелі хмарами, а просто дим — все дим. Хоч жменею загібай. Серед диму зверху маленьке, а внизу більше щось жовте-вогняне. Це — лампа і піч. Згодом, коли перебіжать перші сльози, можна побачити виковзані двохповерхові суцільні нари і звисаюче з них мокре лахміття: бушлати, онучі, сорочки, взуття, хустинки і ще якесь шмаття. Все це капає, парує і „пахне”.

Пізніше ще можна побачити — там спина, там стегна, там живіт — все це голе і ворухиться. І аж тоді доходить до свідомости, що все це не тільки ворухиться, але й регоче, лається, співає і сквернословить. Грає в карти, б’є воші і їсть — все разом. Багато перебачив Татарновець за 27 місяців слідства в столицях „квітучої” і „світової” усяких тюрем, каталашок, конвертів, собачників, але... Тільки в казках або увісні така захована в лісових хащах відьмарська хатка, коли всі чорти в зборі, — таке, щось подібне, часом ввижалося. А тепер от, на яву і треба тут жити?

Урка-франт наче повернувся додому. Всіх знає, всі свої.

— А, Штиблет? З приїздом!

А він — шию дугою, з під лоба, і через губу: Здоров, Живчик! Моє — Колошмат! Ще дихаєш, Карасик? — розглядає, нюхає, посміхається лише губами.

Низенький, товстий, як окоренок столітнього дуба, Утюг „докоряє”: Ех, Штиблетик, не міг до весни почекаати? Ну й чого, балда, припхався?

Штиблет бере його під лікті і нахилившись до самого обличчя хрипить: Шамать! Розумієш, Утюжок, ш а м а т ь!

Утюг задирає голову і кудись на верхні нари: Ей, Лагнарпіт, новичкам шамовку! Живо!

По привітаннях і запитаннях видно — всі „козявки”, не рівня Штиблету. Татарновець навіть і не козявка, тому — поза спинами.

Підходять до Утюга і решта: Куций, Зуб, Козявка.

Обмінюючись новинами — хто засипався, хто сплітував, хто скорцюбився, а хто ще шугає, Утюг киває на Татарновця: А це що?

— Рогатик, але нехай! — махнув рукою Штиблет — мов і собачка побуде в хаті.

Тимчасом, Лагнарпіт поставив у бригадирському кутку десятифунтову банку консервованого гороху з м'ясом, „змотавсь” кудись на двір, вніс обмерзлу пляшку і показавши очима на куток — „там” — зник.

Утюг запросив і „козявок” і Татарновця.

— Хлібця нема, вибачайте, — розводить руками, — не ждали, не приготувались! — і переморгнувшись з Штиблетом, обоє пирснули.

Випили за-старшинством від Утюга до Татарновця, кожному належна міра. Утюг дивиться на Штиблета, як він їсть, і сам плямає губами. Сам зачерпнув раз-два і сховав ложку.

— Шамай, Штиблетішка, нагружайся! — раз-по-раз під-охочує.

Коли підходить — здоровенний, віснуватий, весь пошрамлений, позшиваний і з посмішкою, наче хтось наступив на мозоль, до Утюга: Дешовку, лягавих, угощаєш?

Штиблет випростався, поволі вийняв з кишені ножика, розчинив і крізь зуби: Хто дешовка? Хто легавий? Ану, покажи?

Утюг сидить, схрестивши на грудях руки, і спокійно поглядає то на одного, то на другого.

Пошрамлений, позшиваний скригонує зубами і, вбравши голову в плечі, одійшов.

— Чого він? — питає Утюга сполотнілий Штиблет.

— Психує! — позіхнув Утюг.

— Значить, зіздився Кораблик! — зітхнув Штиблет і з жалем глянув на зсугуленого велитня.

Татарновець, що вже скинув пальто, знову одягнув, — його морозило.

ДВОЄ ЗАВДАНЬ

О п'ятій годині ранку саме сон, а ще після етапу, здавалось, що й гарматами не розбудити. Аж ні, не треба гармат. Досить, щоб прокинувся хоч один урка.

Починається з позіхання й потягування, а за цим лайка. Ні на кого і ні за що, а так — повторення неписаного словника, щоб не забути. У них це замість ранішньої молитви. Допозіхається й долається доки мусить на двір, а там уже перекличка. Що голосно можна б і не чути, але мабуть від таких згуків і мертвий прокинувся б. Тайна згуків, взагалі, не збагнена...

От, хоч би хтось хропе. Не звичайно — як удома, а як у баракові, коли повітря в легені не пролазить і людина викидає його разом з харкотинням. І хоч уркаганський барак і увісні живе-любить, ріже, плаче, втікає, регоче, але такий храп покриває все. Щоб припинити таке хропіння, треба б не інакше, як загкнуті горло онучою, та ні, ніякої онучі не треба. Досить, щоб хтось поцмокав, як кличуть поросят, і хропіння, як не було. Чому втихло і чим уже дише та людина, навіть Утюг не скаже.

Так було і на цей раз, — проснулась якась „козявка” і „проснула” всіх. Татарновець всунув голову у рукав і намагається ще спати. Силкується не чути, сперечаючись з Сталіном, але замість відповіді на каверзне питання, Сталін ні з того ні з сього:

— Так от, случай небувалий. То ж цілий єжовський штаб. Це тобі не полотняні якісь сидори, а шкіряні чемоданчики. Прогавити — це ганьба!

І відкілясь Утюг: Що з того, чемоданчики вони в зубах тримають, хіба з душею витягнеш...

І ще хтось: Ти, слухай! Все зроблено. Зарва помазав дьох їхніх главарів бригадирством і вони сьогодні вже йдуть всі ішачати. В бараці залишиться труха. Все ліпше здають в каптюрку на схов, а каптюр іде опівдень на штрафну. Вернеться аж увечері. Зарва теж буде на трасі. А в зоні — хоч шаром покоти! Зрозумів? Утюг вагається: Завданнячко — круте! А Зарва не засипле?

— Зарва покищо не з а р и в а є т ь с я! — і далі шеніт.

Отак, людина ще спить, але вже чує, прислухається і не стямиться, коли вирячила очі. Татарновець схопився і скоріше одягатись. Еге, хромові чобітки зсохлись, скарлючились — хіба на ніс. А навколо вже брязкають бляшанками, вже сьорбають баланду, вже десь на дворі чути: Ану, вихаді!

Доки Татарновець розмочив і розтягнув чоботи, доки взувся і то без онуч, вже й нарядчики в бараці з дренками: Ану, живо! Змотуйся!

І баланда залишилась тільки в живій уяві Утюг „пожалів” кавалком сирої трески: На трасі спечеш!

А ще до траси... Тільки з бараку, як носом, ушами, ротом — холодний дріт через легені аж до п'ят. Аж сніг скиглить. Доки з „контора” виповзла „волохата Зарва”, все нутро натрамбоване льодом.

Рогатики підстрибують як мерзлі кізячки. Шуби, валянки, шкіряні черевички — не для роботи. Урки у фуфаячках і ті розхристані. Що їм, мордастим червонопиким зубосклам до 40 ступеневого морозу, як у животі кухлик з 96 „градусами”.

На трибуну — дощатий місточок на чотирьох стовпах, вилезить напівволохате КВЧ.

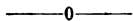
— Вигляд телячий, а голос бичачий! — хтось тихенько рекомендує промовця.

— Так от, вам, своїм ворогам, — і КВЧ спинився поглядом на новичках, — советська власть довіряє найпочеснішу і найвідповідальнішу роботу — будівництво стратегічної магістралі. Ударна ваша робота, перевиконання норм, не за страх, а за совість, буде

покажчиком вашого бажання чесно виконати завдання партії і уряду і оправдати це довір'я. Перевиконання норм буде доказом вашого права на поворот в соціалістичне суспільство... Це особливо стосується вас, новичків, які щойно включаються в це завдання, які мусять перші показати приклад. Особливо котрі з вас є бувші свідомі і, можна сказати, котрі найкраще розуміють це завдання. Котрі тепер є КаєР і розуміють слова нашого учителя і вождя товариша Сталіна, що ударна робота і перевиконання норм — є дело честі, доблесті і героїства, що преданість до партії і уряду — є єдина путівка в життя!

„Предані” погляди і оплески колишніх „свідомих”, а тепер КаєР - комісарів, командармів, особоуповноважених і дрібніших слідчих, остаточно спантеличують КВЧ і він глянувши на Зарву зіскакує з трибуни. І вже на землі: Я кончив!

„Волохата Зарва” тільки сказав: Я з пролетаріату, але вашу смекалку знаю і мене не попутаєш! Не виконаєте норми, — подохнете як цуценята! — і поволі зійшов по сходах. Бригади по 20-30 чоловік в оточенні конвою виходять у ворота. Утюг порівнявшись з КВЧ докоряє: Куртка то в тебе моржова, а от, мова сьогодні... підкачала. Його бригада вивалюється у ворота останньою. Над еСБе конвою нема. Вони самі.

НА ТРАСІ

Засніженою просікою тайги ідуть бригади. Красовський веде свою парадним маршем. Одійде на бік і йдучи задом наперед от-от скомандує — ать, два! Але недавні командири і самі знають. Ломи, лопати, мотики, коливаються на плечах одно в одно. Беляєв намагається й свою, але у нього більше „свиток”. Цих не чарує ні праліс, ні стратегічна магістраль. Усміхнених облич нема. Десять років каторги за „опухлого душу” — радости мало. Ці на „заявленія” вже не надіються. Журба одна — як витримати?

Вийшли на трасу. Як оком глянути, по широкій стежці порубу ворухаться мурашники людей. Од мерехтіння злітаючого груддя землі, поблискування лопат і змахування рук, здається, наче грають в скокалки. Одна за другою викочуються і гуркотять навантажені тачки. Важко гупають сокири і плаксиво завивають пили. Людських голосів не чути. Будують...

— Ану, ребятки, давай! — заметушився Беляєв — ану, піднажміть! Бачите, Красовський уже погнав тачки!

„Піднажали”, — один одразу зломав лопату, а другий загнав у пень мотику. Сіпає, ані ворухнеться.

— Е, як же так можна? — підскочив Беляєв — треба... — і підважуючи ломом і лом застряв. Хоч плач. Побіг до Красовського.

Красовський повчає командарма Савицького: вода, не всда, а треба копати до жовтого піску, інакше не приймуть, — не зарахують в норму!

— Есть, товариш бригадир! — дивиться спід лоба Савицький — копати, значить, лід до жовтого піску!

— А ви не давайте замерзати ні воді, ні...собі! — з іддю повчає Красовський і показує як, стоячи на кладці, конати до жовтого піску, — треба тільки жвавіше і з розмислом і... — Ух, чорт! — докінчив, як уже впав навznak в болото.

Від реготу стримався один Савицький. Допомагаючи вилізти, він повчає вже Красовського: Бачиш, товариш бригадир, я ж казав — на обмерзлій кладці, в обмерзлих черевиках і дух святій не втримається, а ти в пузир лізеш, не х а р а ш о!

Обтрусившись, обчистившись, Красовський хоче знову отягнути шубу.

— Покинь, крига не згинається! — радить Савицький — ти от, по случаю „стихійного бедствія” дозвољ розкласти вогник. І ти обсушишся і ми лапки погрієм.

— А й справді, підтримав і Беляєв — не розстріляють же?

— Ні, премію дадуть. Іди, грійся! — кивнув Красовський убік його бригади.

Беляєв глянув, справді, щось курить і прожогом до своїх. Красовський обмацує ватяні штани, пробує зігнути ногу — не згинається. З досади починає періщити держаком лопати по власних ногах уже під несамовитий регіт і сусідніх бригад. Коли, як зіпд землі, — Живчик — бригадир інструментальщиків:

— Ну, як у вас тут топорики, ломики, тачечки, не поломались?

Мовчать.

— Е, та ви всі мокренькі, синенькі, скарцюблененькі — ледве душа в тілі! Хочете, підсушу, підогрію?

Ніхто ані слова. Красовський копає, сопе і не гяне.

— Я всурьоз. Я інструментальщик. Хочете, привезу кузню. Доки там поляпаю по тачечках, по коліщатках, по лопаточках і окропу нагрієте і самі на сухарики підсушетесь?

— Не брешеш? — перший не витримав Савицький.

— Брешуть собаки і їх родичі, вроді тебе, а я іншої породи. А не віриш, побіжи в белявську бригаду, — на катлетки піджарив!

Подивились, курить.

— Товариш бригадир, як ви? Ви ж подивіться, — показують пограблені руки, покритий інеем хліб, обледенілий одяг.

— Ану, по місцях! А ти змотуйся! — і Красовський покотив сам чиюсь тачку.

— Маладець, далеко підеш! — здивувався Живчик, — не бригадир, а батько рідний, тут таких малувато, аж крутнув головою „закальонний” урка — а все ж таки кузню я притарабаню! — крикнув навздогін.

Доки Красовський вирубувала з тачки примерзлий торф, лаки повернувся, бригада „розсілась, розкурилась, розмечталась”. І бригадира вже вибрали іншого і норми перевиконали, і з ударного котла пообідали. Вже й кузні не треба. Тільки ще один „вопрос”: Як же позбутись наркома? Але тільки під'їхав Красовський, як усі поскоплювались і, наче нічого не було, копають, рубають, довбуть, — надолужують прогаяне. Один тільки Савицький сидить на пеньку і посміхається в кошлату бороду.

— Ви що ж собі думаєте, віддихаючи і витираючи піт, сідає Красовський на перевернуту тачку — я за вас тачки возитиму?

— А то вже як твоя охота, а охота — гірше неволі, вози, як подобається! — не розгинаючись, відповідає Савицький за всіх.

— Пашпорт на життя — норма! — вже до Савицького.

— Яка? Людських черепів?

Недавній командарм РККА і недавній комісар УГБ зчепились поглядами. І в одного і в другого щелепи ще трошки — і тріснуть. По Савицькому видно, що його лопата полетить перша.

— Братва, їй-бо кузня їде! — хтось крикнув упору.

За гармидером ніхто і не помітив, як Красовський опинився коло стрілка. Тільки як стрілов крикнув: Ей, Живчик, не нада! — аж тоді побачили, що їх бригадир гріється коло стрілкового огнища.

Так Живчик і не приїхав.

—oOo—

В ЗОНІ

Кожного новоприбулого до табору потішають: не дреф, привикнеш, то тільки перших п'ять років трудно!

Жорстока втіха. Вже після першого дня нема надії, що житимеш завтра. А жити хочеться, та ще й як хочеться! Не треба ніяких гонорових посад, не треба грошей і розкошів, нічого з того що було не потрібно. Десь би сторожем в хатинці на переїзді, чи коло мосту, щоб тільки тайга й небо. А ще як би й подруга така ж... Нехай би десь буржуїли, куркулили, стахановщили. Тайга прохарчує й одягне без нархарчів і держодягів, сховає без жилкоопів.

Божевільні мрії. Сторож і в тайзі — „советський служачий” з анкетами, з соцзобов'язаннями і вусатим вождем на стіні. А глибока тайга — глибока могила.

І сидять на покритих інеєм нарах недавні владоможці — віддані соратники, ентузіясти, герої, лицарі. Сидять похнюплені, розчавлені, спустошені. Запалими очима поглядають один на одного, шукаючи зрозуміння і співчуття. І того нема — кожний сам в собі.

— У тебе теж забрали?

— Ні, помилували! — злісно відповідає сусід.

— А куди ж дивився дневальний?

— Спитай його! — ще злосливіше.

— Кажуть із каптьорки те ж... А з нашим барахлішком помилково захватили і бочку риби?

Сусід порпається в торбинці й мовчить.

Тільки з'явився Красовський у дверях, всі рангові до нього: Ну? Як? Що сказав начальник? Зробить обшук?

Красовський водить каламутними очима по сердитих, плаксивих і байдужих обличчях і розводить руками. — У кого обшук? У розкиданих по всій тайзі комі-зирян? Чи може в Котласі на товкучці?

— Дурниці, нехай дозволить нам, ми візьемо пару конвоїрів і...

— Хто дозволить? Зарва? Цар урок?

— Так що ж це, — засилля босячні?

— Це, товариші, табір! — зідхає Красовський — і не в барахлі трагедія, пропало більше, а от — 68 процентів норми і перший котел?

— Прекрасно!

— Що прекрасно?

— Ну, перший!

— Чудалей, — це в першу чергу здохнеш! Це триста грамів хліба і півлітра бурди!

— А чому 68? При обмірі було 96? -- не втернів і Савицький.

— Було, а от...

— Ні, так не можна, — обурюється енкаведівська група — треба писати в ГУЛАГ, там ще є дехто...

— Хто, Граф Бобринський? — знову Савицький — тому можна, той все зробить, не побоїться! Обов'язково напиши!

— Зубоскалити легше всього!

— Принаймні, розумніше, як надіятися на ГУЛАГ!

— Перестаньте, і без того... — кривлячись підводиться Красовський — пішли по обід!

І поплелись згорблені, скрючені, ледве переставляючи ноги, побрязкуючи котелками, мисочками, бляшаночками, поспішаючи голодними очима до загрузлої в снігу кухні.

— Диви, беляєвці стоять коло другого!

— Що ж це?

— Як же це?

На другий день перебування в таборі на такі „це” відповіді немає. Є тільки вирачені очі і зітханьня, від яких щось холодне і відривається всередині.

Урки не люблять стояти в чергах, хіба кого оштрафують свої ж, той уже мусить, бо ніде не „кляне”. Заробив — покутуй.

У них бригадир іде до кухні, відчитає по дощечці порції і дневальний забирає все гамузом. У бараці дощечка кидається в піч, а розподіл іде по-своєму: кому — по роботі, а кому — по заслугі. Коли ж щось „капне” збоку, казньонні порції беруться „для отвода глаз”. Тоді баланда йде в сніг, треска — в піч, а делегація до начальника.

— Ну? — питає насуплений начальник.

— Добавочку! — зітхає делегація.

— Яку? Звідки?

— Нам тільки оселедчиків... В рахунок завтрішнього перевиконання!

— Скільки? — ще хмуриться начальник.

— Півсотні штучок!

— Не штучок, а процентиків?

Делегація чухається, переморгується — так що, начальникок, десять процентиків за кожну штучку!?

— Шукайте адійота по собі. Двадцять п'ять!?

— Не потягнемо — кривиться делегація — отощали, в очах круженіє і тьма. П'ятнадцять і то?

Начальник дивиться на червонопиких „доходяг” і от-от пирсне, але ще більше насуплюється: Двадцять! Без торгівлі! І, катісе!

І покотились: Делегація з запискою, вибрикуючи, до каптьорки, а начальникок — зо сміху. І всі вдоволені. І процентики будуть і буде чим відбрехатись хоч перед ким.

— Звідкіля ковбаса, шинка, спирт?

— Так що... Виміняли в коміків за преміяльні оселедчики!

— За оселедчики шинку?

— Хо, за оселедчики? Та комік і жінку і дочку на вибор!

— А барахлішко новоприбулих?

— Що ви? Боже, упасі! Не вірите? Шукайте! Тільки ж того, що сниться в руки не візьмеш.

— Кому це сниться?

— Та тим же наркоматам, що тачку везе, а мріє, що їде емочкою!

І на підлогу падає з нар, з витрушуваних торб усяке лахміття.

— От контра чорнорота таку напасть... — і скривлені образою обличчя поглядають на голі нари, на дрантя на підлозі і не ліпше на собі.

— Глядіть, мені! — посміхнувся і пішов.

Так було і на цей раз. Тільки перед тим, як висипати з ковдри в піч вонючу треску, Карасик зжалився: — А може б рогатикам? Нехай би притушили злість?

— А твої мозки в піч? — вмівався Утюг.

— О, тільки не в піч! — підбігає дневальний, — залете вогонь дермом, а тоді як розпалиш?

Утюг бере його за підборіддя: Ох ти ж Стократ, а я й не знав! А як твій плян виконання?

— Що значить? Сказано — зроблено! — образився дневальний.

— Ну то закривай! — киває на двері.

Сідають гуртками. Кому з ким — самі знають. Ранги давно визначені. По рангах і порції, особливо „горюче”. Ще остання пересторога — виливається з лямки гас, щоб світло тільки від розчервонілої печі. — Ну, давай!

Витягнувши тачкою в бригаді Красовського останні сили, Тартаровець не пішов і по баланду. Лежить на верхніх нарах колодсю. Чужак, з чужої, та ще рогатицької, та ще шакала Красовського бригади, сам не хоче показуватись на очі. А навколо:

— Штиблет, бери!

— Ху-у-у.

- Колошмат, твоя!
- А-а-х.
- Живчик, та держи ж! Ех, роззява!
- Кахі-кахі. Ух, стєрва!
- Що, Карасик, — це тобі не з річечки!?

Кінчається ху-у-у, кахі-кахі, і стоголова череда чвакає по болоті. Змовницький шепіт переходить в стримуваній гомін.

- Скільки сьогодні на дошці?
- Сто п'ятнадцять!
- Гм... Малувато!?
- Не було як. Місце гинє і на очах. Як би не рогатки, не дотягнув би і до ста.

- Так ти ж що — у них чикнув?
- Не багато — процентиків з двадцять!
- І грамотії не розшолопали?
- Треба ж мати шолопалку.
- А Зарва?
- Зарва жене їх завтра далі. Кажє — занадто вже нишній букет, нехай благоухає подалі.

- Дошлий, гад!
- Хе, головою думає!

Стихає і млявий гомін. Потужне барвисте хропіння і сонне мимрення завершують і струджений, і зблатований день. Не тільки траса вимотує, „круті завданячка” — не менше. Ще тільки верховоди чокаються і будькають. Піч почорніла. Світло тільки з дверцят. Бубонить понурий бас Утюга: А як там Ленка?

— Обіцяла привести. Ламаються бариньки! — шепче якась рабська покора.

- А ота чорненька?
- Чорненька зубами клацає. Шубки шкода. А шубка дійсно, була...
- Невже наркомша?
- Що з того — калоша! От, якщо прийде...

Хто прийде... перебиває шамотня у дверях.

— Куди ж іти? Ні чорта не видно!?

— Давай руку!

— Ленка, я вертаюсь!

— Що ти, що ти?..

Коло печі промайнула попеляста куделя Шурки Шкуро. Про яку Утюг ще на розводі сказав: Ну і стерва, як з картинки!

Татарновець вийшов на двір. І тут тьма. Поверх п'ятиметрового частоколу чорна мовчазна тайга зливається з таким же небом. Пересвистування вартових на баштах і в тайзі, — як переключка змовників. Моторозна зловісна мова. І присадкуваті бараки ще щільніше туляться до кучугур снігу. Десь тужать баци гитари і простужена жінка:

„В житті всьо нелепо і капризно,

Дні бегуть, нікто їх не верньот...

Раптом з прочинених дверей — гармошка і навіжений крик:

Не хрпі, запоздалая тройка,

Наша життя пронеслась без следа,

І бить может...

Чиясь долоня гамує крик і жінка знову тужить:

Незаметно старость подойдот...

Умовкла туга. Тільки шепоче потурбована тайга і чорне небо заряботіло лапастим снігом. Татарновець примостився під штабельком дров і передумує, що було і що „бить может"... Благопотепліло.

ПРОСТО НЕБА

Кашовари ще тільки позіхали й чухались — вставати чи ще рано, — а бригадир Красовський уже тричі бігав до кухні.

— Ну, як? — питає хтось спросоння.

— Та от, закрито! — І знову побіг. І ледве розплющені очі знову заплющуються. Бригада давно наготові. Позакривагни обличчя комірами й шаліками, сидять і гріються власним духом.

— Ох, ти жізнь! — стогне Гарасим Купрійчук і недочекавшись співчуття висовує з пазухи обличчя. Придивляється до скорцюбленого поруч Коржа, а той — помітно чи й дише.

— Трохиме, ти ще живий? — штурхає його ліктем.

— А ти хіба вже вмер? — бурмоче Трохим десь з-поміж колін.

— Ні, але останній дух виходить!

— Не випускай, залиши для норми!

— Тобі все смішки! — зідхнув Гарасим і знову обличчям у пазуху.

Ніхто не чув про що перешіптувались Красовський і Беляєв, коли Беляєв повернувся з контори, але один по одному чомусь почали висовувати обличчя і переглядатись.

— Що таке?

— А я знаю?

— Красовський, що таке? — не втерпів хтось.

— Та от, приказано збиратись з речами!

— Як? На роботу?

— А чорт їх знає?

— Що за єрунда?

— Трохиме, — знову штурхає Купрійчук Коржа, — ти чуєш?

— Чую, — не розгинаючись бурмоче Корж.

— Так давай збиратись?

— Давай! — І хоч би ворухнувся.

Доки розколошкана бригада обмірковувала „єрунду”, прийшов сам Зарва і об’явив: „Всі речі, які хто одержав в таборі, зараз же повернути в каптьорку. Одержуйте харчі на дорогу і стройтесь коло контори!”

— Звичайно, побригадно! — авторитетно додає Красовський.

Зарва глянув через плече: Що побригадно?

— Ну, значить, строїтись! — мов і цього, балда, не розумієш, — посміхається Красовський.

— Ніяких бригад! Ви всі ще етап! — і вже так глянув, що Красовський аж понижчав. Якби не така приголомшуюча новина, напевно б заплескали в долоні, а так „своє” важніше.

— От тобі і маєш! Ворога знищено на його власній території, — нарешті розігнувся й Корж і вже торкає Купрійчука.

— Бачиш, а ти?.. Царя і то скинули, а то якогось там задріпаного бригадира — розжалуваного наркома? У них просто і скоро!

Ранкові поглядають на „колгоспника” — дожились!?

Вишикуваний по четверо етап тупотів і скавучав добрих години дві, доки надійшли жінки, а після них Штиблет, Куций. Зуб і Козявка.

В одній сорочці і на босоніж Утюг напугує їх ще й на дворі: „Ну, братишки, глядіть не наривайтесь! Вас жменька, а в них зуби на аршин од морди. Та ще після.. Якщо не зблатуєте риженького, амба! Ну, топайте! І ще навздогін: „Там скрізь привіт! Скажіть, Утюг ще дригає!”

Уже в воротах хтось крикнув: — А де ж наш командарм?

— Де Савицький? — почали оглядатись і жінки.

— Красовський, Савицького нема!

Але Красовський не чує, йде похнюпившись. Тільки як конвоїр скомандував: „Стої! Кого нема?“ Красовський пояснив, що один залишився в таборі кашоваром.

Балачок про „потішного“ командарма, що закінчив „легендарну“ кар’єру кашоваром, хватило до першого перепочинок.

Перепочинок. Ще в Котласі ці люди насміхались, лаялись, проклинали, а все ще сподівались. Ще в очах було щось живе, пристрасне. Тепер, з’ївши злиденну пайку хліба, сидять на пеньках, на хмизі і просто на снігу, підмостивши клучочки, зів’ялі і байдужі до всього. Очі дивляться, але не бачать, не помічають, не реагують ні на що. Красовський стоїть навколішках і придержує на пеньку хлібину, а Беляєв, поклавши на хліб ножа, б’є по ньому поліном — ріжуть замерзлу спільну пайку. І теж тільки тому, що мусять. Одні жінки перешептуються і поглядають на вродливого, франтоватого Штиблета. Четверо урок, розсівшись колом, щось п’ють кривлячись, і їдять ворущачи вухами. Все з-під поля. з кішнень, з рукава і нічого зверху. Все мовчки і тільки крадькома поглядають на конвой. Наївшись, розляглись один на одному.

— Чисто — барбоси! — спльовує Купрійчук.

— Барбос — существо корисне! — глянув на урок і Корж: Що ти рівняєш цю шваль? Вона не то що безкорисна, а яка ж ще вредна!

— А от, не стріляють же, бережуть!

— Бережуть, бо... — Корж, обпершись на пень, випростується. — Ти дивись, ах, ви ж задріпанки!

Купрійчук тільки вгледів, як Шурка Шкуро підхопила на льоту пакуночок, що жбурнув Штиблет, а Насєдкіна едячно кивала йому головою.

— Оце тобі женська інтелігенція! — І на цей раз уже сплюнув Корж.

— Все в порядку! — хтось зареготав. Жінки насторожено оглядаються.

— Все в порядку! — підморгує їм Штиблет. І знову вищірені зубки і знову з-під теплих хусток м'ясні погляди.

Ще було кілька зупинок і ще ближчий контакт нав'язав Штиблет з „бариньками”. На останній — урки примостились зовсім поблизу їх. Йдуть вже поруч і несуть жіночі речі, хоч уже майже всі „на легке”...

Смеркає. Падає клаптями сніг. Все мерехтить. Не розібрати: чи сунеться колона, чи куці. Конвоїри вже не кричать, а просять: „Ну піднажміть ще трошки. Ну-ну, ще... Вже недалеко”. І мокрі зека парують і „жмуть”. І вірять, що недалеко. Що ось-ось найцінніше і наймиліше — відпочинок і сон.

Нарешті: „Стоїть!” Обтрушуються, сідають, падають, де стоять. „Риженський” начконвою, теж обтрусившись, ледве потягне голос: „Ми прийшли на місце. Зараз одержите палатки. Розпалюйте костер, півгодини відпочинку і до роботи! П'ять чоловік — за мною по інструменти!” Підходить до урок: „Пашлі!” Дивиться, кого б ще п'ятого — і не вибрав.

— Чому їх?

— А як же з їдою?

— А печі будуть?

— Може б у лісі? Під соснами затишніше!

— Може це тільки переночуєм?

Мовчать конвоїри, мовчить „риженський”. Мовчить глуха тайга.

БЕЗ ОБРОТІ.

— Гарасиме, ти що — розум згубив? Полум'я вище дерев, а він іще тягає?

— Давай, давай! — тягне Гарасим Коржа за рукав. — Не соображаєш: більший вогонь, більше розтане снігу, не треба її розчищати, — шепче і оглядається. Дивись! Он дураки... А ми на попелищі, на сухенькому і палаточку свою поставимо. Поняв?

— Ей, ти, старик, досить там з костром, берись за лопату! — кричить конвоїр до Гарасима.

— Так я...

— Ану без балачок! — і затвором клац-клац. Гарасим зідхас і береться за лопату.

— Ну що, поняв? — передражнює Корж. — Ото кажу: З першим же листом відішли додому свою „мудрість” і тобі буде легше і їй спокійніше.

Словоохотливий Гарасим мовчить. Сопе і кидає сніг, не дивлячись куди.

— Ей, ти, снігочиститель! — кричать на нього сусіди. — На сніг норми нема, а будеш кидати на голови — сховини по зубах!

Гарасим випростується і винувато розглядає по боках. І зчору крик: „Ей, чого там замечтався?” — знову конвоїр.

— Я покурю!

— На перекурку буде команда. Давай, шевелісь! — але побачивши, що Гарасим кидає без віддиху цілими глибами, конвоїр пом'якшав: „Самі ж для себе. Повинні розуміти. От, розставимо палатки, — сиди, лежи, кури, хоч до ранку.”

— А ранком знову — давай! — зідхає Гарасим.
— Ну, що ж... Прорив! От, построїмо магістраль, тоді...
Ей, там... Піднімайся! — раптово обірвав і побіг до Беляєва.
— Я розрубав ногу! — похітуючись, стогне Беляєв.
— Тобі кажу?

— Але ж можу я перезутись?

Від пострілу залякло все. Тільки полум'я рванулось і почервонило хмари, та ще хутчій заворушились рожеві сніжинки.

— Убив! — шепче Гарасим.

— Та де, на понт бере! — заспокоює Корж: — Це той, що і в Насєдкіну... Скажена собака! Убивати нема роцоту. Чув—прогев? Уб'є, самого запряжуть!

— І якого чорта ото дратувати?

— Спитай його!

— Давай, хлопці, давай, треба ж кінчати. Ач, які злюці? Підганяють вже самі себе. Вже не раз притухав костер і урки підкидали сухого хмизу, щоб більше світла, а ще команди на перекурку не було. Піт заливає очі — не втирають. „Жмуть”. Де та сила. Урки тільки на посилках, іноді з конвоїром, а більше самі. Жалосливий конвоїр - „китайоза”, оглядаючись, пояснює: „Вас—КаєР, без конвою ніззя. Такая правило строгий. еСБе можна. Їм правило другой!” — І оглядаючись боязко, питає: „Правда, что у вас есть даже нарком?” Але де не візьмись — Риженький, і жалосливий конвоїр уже кричить: „Ану, живей, чего размечтался?”

До Риженького підходить Козявка і рапортує: „Так що, начальничок, готово!”

Риженький скручує цигарку й не гляне. Козявка мнеться. — „Може нагріти вам чайку?”

— Ще що? — дивиться з-під лоба Риженький. Козявка присідає і робить дрижачі коліна: „Не дивіться так, а го єйбо розсіплюсь!”

— Пашол вон! — прикушує губу і одвертається Риженький.

У Козявки випадають з кишень і пазухи якісь пакунки. Не всі зібравши, пішов до костра, де вже вечеряють жінки в товаристві Штиблета.

Риженський підібрав залишене і теж пішов до конвоїрського костра.

— Он воно як! — стверджує, зітхаючи, Купрійчук.

— По всіх правилах! — сміється Корж.

Десь за північ палатки розіп'яли. Розміщення роблять бригадири. Знову Беляєв і Красовський. Коли, як і хто їх знову призначив і чому урки відмовились, розпитувати вже нема ні сили ні охоти. Кожний тільки в палатку — падає на віття хвої, нічого не треба.

Гарасим Купрійчук таки схитрував. Відкрив свій „секрет“ бригадирам і сам попав до них, звичайно, з нерозлучним Коржем. Уже давно всі сплять, а Гарасим все ще вовтузиться з „буржуйкою“.

— „Подмухай ще ти! — будить Коржа. — Головне, щоб занялось, а там...”

— А там погасне і знову дмухай? — невдоволено крекче Корж, але стає навкорячки й дмухає. Бригадири і їхнє близьке оточення позгинались, поскручувались, хрюпуть і чухаються.

— Диви, Трохиме, — киває на них Гарасим. — У них теж тваринка завелась! Бач, почула тепло і пішла на випас! Ех, ти, жінко! Але Трохим вже спить. Розпаливши пічку до червоного, ліг і Гарасим. Пічка поблимала, поблимала й погасла. Беляєв тягне пальто на голову, відкриваються ноги. Полежав, закутує ноги, відкривається спина. Перевернувся, пошкрібся, встає. Дивиться на почорнілу піч: Черті, не підкинули — потухла! Лягає і стогне. Красовський лежить на дошці спиною до печі. Перевертається чорилець, на один бік, на другий і теж встає. Мацає піч. — Зовсім прохолола. — Зідхнув і теж ліг.

— Ей, ви, лежебоки! — хриплять з кутка, — підкиньте там у піч! Мовчанка. Тільки раптовий бригадирський храп.

— Ну, гади, завтра... — застогнало і вмовкло. Ще півгодини і дрижаки піднімають всіх. Всі нарікають, всі лаються і тим злосливіше, чим більше хто змерз. Матюкаються і сквернословлять доти, доки пічка не почервоніє, а лайка не кінчається хропінням. Не всі хрупуть. Дехто схлипує: „Гражданін следовательно, это клевета. Клянусь, лож! Не мог я... Я всю гражданскую войну... Я жизни не жалел... Я...” Другий: „Ніночка, не плач, я буду хлопотать... Я самому Сталіну...” І раптом, його ж крик: „Ти... С кем ти говориш черноротая контра? Да ти знаєш?.. Да я тебя...”

І знову всі посхвачувались і знову пічка погасла, але вже поглядають один на другого: хто це? Чи не я? Так до крику на дворі: „Ану, давай, вставай! Давай, піднімайся! Ну, живо, раз-два!”

— О, Господи, як уже опроклятіло оте їх „Ану”, — боляче кривиться Гарасим. — Ні одного ж слова без отого противного „Ану”!?

— Без „Ну” і запряжена коняка не рушить, а ти ж і без оброті!? — підводить голову Корж і повертається на другий бік. — Ти, Гарасиме, не спіши, споквола, воно здоровіше!

До палатки вскакує заклопотаний Красовський: — „Получайте муку! Скоренько, а то не успеете зварити!”

— А що прикажете варити? Може вареники з снігом? — спокійно питає його Корж.

— Можна вареники, можна і коржі з маком! — виходячи з котелком, пильно подивився Красовський.

— Подавись своєю мукою! — зичить йому в слід його ж близьке оточення.

— Вислужується, думає простять.

— Подохнеш разом з нами!

— Не подохне, ворон ворону очей не кліє.

— Черви виїдять!

Виходячи з палатки, кожний, наче з обов'язку, щось „бажає” своєму „старательному” бригадирові.

Не встигли ще доїсти розбовтаної в окропі підопрілої муки, як уже сам Риженький репетує: „Ану, давай приступати!” — і присікавшись до когось: „Ти що собі думаєш? На курорт приїхав? Якщо сьогодні не збудуєте кухні, і окропу не буде! Сухою мукою запакую!” — це відповідь на чийсь скаргу.

Потім уже скарг не було. Нарешті, зрозуміли.

—o:O:o—

ЧУДАСІЯ

Довідавшись, що оце тут, серед тайги, в палатках, на морозі, від зорі до зорі на роботі, за одною мучною калатушею, треба й жити, мало хто сподівався вижити хоч тиждень, але минає другий місяць і ще ніхто не вмер.

На поляночці, де була одна-однісінька похилена будочка-склад, виросло селище з кухнею, лазнею, санпунктом, конторою і тюрмю-карцером. Селище обгородилось височенним частоколом з вартувими баштами і комендантською будкою в воротах. І все це — самі, своїми руками, без теслярів, шклярів, пічників, без машин, без цвяхів, лише з ручними пилами, сокирами і свердлами. Навіть долота „не полагалось”. І все це за більшу пайку хліба і ліпшу баланду, за махорку і цукерки з ларка, за те, що ранком: „Пам’ятайте, не буде норми — не одержите ні листів, ні посилок з дому, а за систематичне недовиконання додатковий строк”. А ввечері: „Привіт белявцям! Передовикам Севжелдорлага — ура!” І навіть за те, що начальство не бачить, як Беляєв виходить з ларка від Шурки Шкуро, коли вже дзвонять „підйом” і не помічає, що белявці цілі ночі „пропадають” у жіночому бараці, на люту зздрість красовцям.

На цьому всьому з’явилась ще одна кошара для зека десь під Межогом, в Комі АССР. Одні, борсаючись між життям і смертю, інші в погоні за зека-щастям, навіть не помітили, коли і як це все сталося, а отямившись дивуються: „Чудасія!” Дійсно, „чема таких фортець, щоб їх не взяли більшовики.” Як взяли — інша справа, але взяли. Тому не всі клянуть-проклинають, є такі що й хвалять.

— Нехай з нами так... Але все ж таки жити і працювати є для чого! — сказав якось схвильований успіхами, понурий Шарапов. Сказав при своїх, а начальство запам'ятало.

Коло бараку „контора” стоять вишикувані бригади. Зверху ллє дощ, а внизу по щиколотки снігова жижа. З контори виходять КВЧ і вішає на трибуні дошку з написом — „На трасі дощу нема”.

— Бачиш? — шепче Куррійчук Коржу, — Чудасія!

— Що?

— Бачиш, написали? — показує на дошку.

— А ти не вір своїм очам! — викручує мокру ватяну шапку Корж, слідкуючи за „дружком”, і не дивись, куди не треба! — Насунув шапку аж на очі і як зіщулився, не підняв голови навіть тоді, коли начальник викрикував: „Ми знаємо, хто ви і знаємо, хто працює за совість, а хто саботує! Знайте ж і ви: работягам — хліб і життя, філонам — вода і карцер, а шкідникам — тільки куля! Строки у вас — дайбоже... Учтіте!”

— Гражданін начальник, може сьогодні...

— Ти, Беляєв, помовч!

Беляєву лишилось тільки глянути на обвислі хмари і мокру, як хлющ, свою бригаду.

— Гражданін начальник! — підступає набудючений Красовський, — моя бригада по случаю дощу просить вихідного дня!

— А, твоя бригада? Добре, здай її Шарапову! Ей, Шарапов, ходи сюди!

З гурту виходить „Голіяф”: „Я вас слухаю!”

— Ти чим був?

— Командиром авіокорпусу!

— Строк?

— Двадцять п'ять!

Начальник думає, розгрібаючи кийочком жижу. Шарапов додумався раніше і відійшов.

— Кавтарадзе, ходи сюди! — з полегшенням гукає начальник. Кавтарадзе кричить з гурту: Я ніхачу бригада!

— А чого ти хочеш?

— Сказат правда?

— Ну, кажи!

— Хачу спат!

Глянувши на карикатурного Кавтарадзе, засміявся і Красовський.

— Не дурій, вибери з обох бригад всі строки поверх десяти і будеш замість Красовського!

Кавтарадзе береться за голову: Это ниважно!

— Чому?

— У Беляєва никаво не будит!

— Не бійся, хватить! Складай список! — і начальник, зневажливо змірявши похнюпленого Красовського, йде до контори.

Кавтарадзе вибігає з гурту і вже рішуче: „Падажди, начальник, серьезно гавару — не магу я там бит! Мой строк только восемь лет!”

— Не біда, як треба буде — добавлять! — відповів начальник через плече і прискорив кроки.

Глянувши на розгубленого Кавтарадзе, у кого й була усмішка, вмиль зникла.

Перегрупування бригад іде без галасу. І дощ. і кепський жарт начальника — все докупи. Один Купрійчук підняв лемент. Коржа, як довгострочника, мав забрати Кавтарадзе і Купрійчук мусів бігти аж до начальника і впросити, щоб не розлучали.

Бригада Беляєва справді поменшала. Більшість з нового етапу оказалась довгострочниками і одійшла до Кавтарадзе, а від урок Беляєв сам відмовився і їх виділили в окрему бригаду з Штиблетом на чолі.

Поглянув Беляєв на рештки і посмутнів, — з кадровими доходами не заробиш „ура”.

— Нічого, товариш бригадир, якось воно буде! — потішає його вдоволений уже всім Купрійчук. Воно сьогодні так, а завтра інакше, весь вопрос — виждати!

Йдучи до траси, він усе поглядав на свого друга, але той не тільки не радів з його подвигу, а й очей не показав з-під насушеної шапки і піднятого коміра. Нарешті не витримав: „Трохима, глянь, напис на дошці був таки правильний — на трасі дощу нема!?”

— Ну й радій! — буркнув Корж, струшуючи з плечей сніг, що почав падати цілими пластами.

Обмоклі зека поглядають на снігопад і на розмоклу глиняну землю. Хто з лайкою, а хто без неї і погоду і роботу в таку погоду определяють одним лише словом: „Погибель!”

Стогнути і проклинаючи, сковзаються і падають мокрі зека, а на них тачки. Все ряботить: глина, сніг і прокльони. Сніг і глина скрізь: на ногах по півпуда, на одягові пластирями, на обличчях патьоками. Прокльони зверху всього. Якби не зловтіха, що нарком Красовський теж ішачить, — скавучи по-собачі.

— Невже ж і це ще не „стіхійное бедствие”, — питає Купрійчук Беляєва. Мороз, сніг, дощ, град — нічого не пособляє. Вихідного дня, значить, не жди до смерті?

Беляєв розводить руками, кого, мовляв, ти питаєш?

Замість Беляєва відповідає Корж: „Почекай, може каміння палатиме з неба, тоді і конвой забастує!”

— Конвой не забастує, конвой сховається під дерево, а вас товктиме, ще жвавніше працюватимете! — встряває в розмову Татарновець, який після перегрупування попав у бригаду Беляєва і пристав до „нерозлучного звена”.

— І то правда, — зідхає Корж. — Ще й на дошці напишуть: каміння падає тільки на симулянтів!

Купрійчук кидає лопату і витирає шапкою піт. — „Пропали!” — Сідає на мокру глину і безнадійно дивиться, як Корж уже обома ногами натискає на лопату.

Татарновець приламав держално і, вибиваючи мотигою цурпалок, загнав її так, що вже і не вийме. Тоді він з пересердя починає рубати липкий глей, наче сапою.

— Трохиме, дивись-но, чи й у вас на полтавщині так бурляв сапають? — підсміюється Купрійчук. Та побачивши, що глей одвалюється великими скибами, кричить: „Трохиме, ти диви, чудасія!..” Не чекаючи відповіді „дружка”, схоплюється, і насаджує лопату на мотигу. — „Ну, тепер ми їм покажемо! Тепер, нормочка, держись!”

Трохим, спершись на лопату, дивиться на обох і так собі, між іншим: „Ізобретеніє то хароше, тільки ж знову на нашу голову. Збільшать норму, а тоді посапай!”

— А як же?...

— А так, помаленьку, щоб „і кози ситі і сіно ціле” — посапав і відпочинь! — Корж, подивившись, що там робить конвоїр, дістає кісета з куривом, — „Ну, ізобретатель, давай покуримо, доки наш „ентузіяст” не охолов!”

Закурили, переглянулись і всміхнулись природньою посмішкою, — „явна погибель” ще раз відступилась.

РАБОТЯГИ

Зими нема, а весна ще далеко. А що тепер? Перший день творення світу. Осінь на весні...

— А урки просто: Ряба корова.

Так зека визначають ту пору комі-зирянського року, коли ще біліє сніг, але чорних калюж більше, трава зеленіє, а на кущах ще жовтий лист. Коли в прогалинках туману, наче бовтаючись в кислому молоці, виринають лопати, груддя землі і тачки. Спершу тачка, а за нею згорблений „в три погібелі„ зека. Коли вся траса в жовтих плямах полум'я кострів. І де розгориться, там видно білого кожуха, блискучу голку багнета і насторожену собаку. Тоді, коли тих згорблених зека стережуть і ззовні і зсередини.

У таку пору земля ще напіврозмерзла — ні лопатою, ні ломом, ні мотигою. Тоді ніщо не може заспокоїти зека: ні прокльони, ні лайка, ні плач, хіба перегризає один другому горло.

У таку пору зека мовчать і уникають зустрічатись поглядами. Всю досаду і злість тоді тамують надривною роботою.

„Великий скульптор живих пам'ятників” — стрілок Карасьов і той розжалобився. Підходить: — Що? Не лізе?

— Ох, не лізе, хоч обухом забивай!

— Два і вісім десятих і чорт рогом не наколує.

Карасьов перекидає ногою скиби червоного глею: „А чому два і вісім? Цей ґрунт — півтора”.

— Півтора? Та ми вже більше тижня даємо два і все на штрафному котлі?

— О, то, певно, півтора для третьої категорії, — спохватися Карасьов і тут же: „Давай, давай! Чого роти пороззявляли?”

Випадкова жалісливість і несподівана радість, наче костер.. спалахнули і погасли..

Карасьовські очі знову дивляться, як і тоді, коли в льодовому панцирі корчилися прив'язані до дерева і облиті водою „нарушителя трудової дисципліни” — страшні, навіть для урок, „карасьовські пам'ятники”.

І знову насупились зека і, ковтаючи дим махорки, як свою недолю, кашляють, і стогнуть довго і надривно.

Прорив. На трасі всі. Чубаті і стрижені голови чоловіків, в хустках і простоволосі жінки, то з'являються, то зникають поверх червоних пагорків видовбаного глею.

Роботяги. Серед усіх брехливих і гидких слів, єдине правдиве — Рабо - тяги.

Он, зігнувшись врівень тачки і розкарячивши ноги, зека-жаба дметься, вичавлює очі — „це тачка на гору”. Ось, відкинувшись назад, щосили упинається зека-осед, хропе, мало не зламає ноги — це „тачка з гори.”

Один не витягнув, упав. Тачка „згорою” тягне його назад, але зачепившись за роботягу, жалібно заскавучала і лягла поруч.

— Ей, чого розпластався? Це тобі не пляж!

Встає, кульгає, торсає — не сила.

Сідає на перевернуту тачку, — на упевнено-недовиконану норму і вже тягне тільки важкі думи. Поглядає на друзів-роботяг, — нема і співчуття. Жалість влипла в глей, не виколупаєш нічим.

Аж ось, насвистує Штиблет. Підходить з сокиркою поправляє трап. Глянув, — що вони обалделі? Стільки навалювати? А ти, батя, не надривайся, тобі ще жить полагається!

Батя хоче щось сказати, але...

— Переходь в мою бригаду, батя! Хочеш? Обтяпаю!

Коли і Беляєв - господар роботяги: Ех, Татарновець, що ж це ти?..

— Та от, бачите!...

— Слухай, бригадир, продай мені старичка? — погладжує по плечах Штиблет Татарновця.

— Мені ще він придасться!

— Як то продай?

— Дуже просто, заберу його в свою бригаду, а тобі відпишу своїх дві норми! Ну, як?

Ідьот? Глянь, догорає!

Беляєв глянув на Татарновця: „Вери за одну!” — чвиркнув і пішов.

Татарновець зідхнув. Як „дуже просто”. Кинув, наче недокурка.— А як же моя сьогоднішня норма?

— За нормою, батя, не журись, нехай вона сама за себе журиться!

— Алеж сьогодні ударний день? Провірка з управління?

Штиблет присвиснув: „Ого, тут більше ударних днів, як нем з тобою жити залишилось! Пашлі, батя!”

Татарновець глянув на „нерозлучне звено”, — шкода, але й страшно надто „старательного” секретаря обкома Беляєва.

Пішли.

Повернулись з траси. Нікому нема „ура”, Єдиного Штиблета поплескав по плечу сам капітан Берзніак: „Маладець, Цимбаліст, учтьом!” Цимбаліст виробив 160 процентів, але на трапах і здиранні моху.

Урки сміються: „Штиблетистий Цимбаліст вродився на моху. а до бригадирства дійшов по трапу!”

Беляєвці-работяги лежать на нарах, слова не витягнеш. Сидить бригадир Беляєв у темному кутку з дорадниками, думи тягнуть. А босячня коло печі „чествує героя”. Поїли якісь білі коржі, звідкілясь повідло, посмоктали ларочні цукерки і тягнуть безконечно нудну пісню з припівом:

Обідно і больно до сльоз,

Ти навекі мене разтерзала!...

І „терзає” босяцька пісня стомлених роботяг, ані спати, ані встати, тільки стогни.

Беляєв і дорадники потягнули і думи і злість на двір. Між штабелями дощок поприсідали і сперечаються:

- Так, товариші, більше не можна, треба діяти!
- Нічого не вдієш, начальник сам закальонний урка!
- Треба збирати матеріяли, треба писати в центр. Хіба це габір ГУЛАГа, — це ж трест босячні!
- У мене вже дещо є, сам хазяїн ахне!
- До хазяїна чи дійде? От як би в ГУЛАГу був хтось?..
- В ГУЛАГу там тепер всі нові, алеж і вони?..
- Нічорта з ГУЛАГом не вийде, — це ж їх і система!
- Так що ж по-твоєму? Тікати?
- Та ні, алеж...

Повертаються до бараку з твердим рішенням: Чистити, виїтати, шльопати всю банду зверху до низу. Мороз, який був цар, і того скрутили! Скрутять і цих!

Перед дверима Беляєв попереджує: „Тільки поки що, ні гу-гу!”

Образились: „Ну, ще що? Кому говориш? Теж додумався!”

Замість „гу-гу” Красовський, як послули всі, на вишеньках бараку і прожогом до начальника — „закальонного урки”.

Той одмикає двері: „Що трапилось?”

- Я тільки що балакав де з ким... Не харашо!
- Та кажи, що трапилось?
- Власне, не моє діло, але... Як я тут не опинився, я все ж таки працівник УГБ, нарком, член уряду і в кожному разі... До того ж моя справа вже переглядається і...

— Добре, чого ти хочеш? — позіхає начальник.

— Я? Нічого! Хотів лише попередити. Дехто збирається писати в центр! У багатьох там є свої люди і, звичайно... А справи нас, знаєте, не дуже блискучі!?

— Що ж робити по-твоєму?

— Інакше розставити кадри, прибрати до рук босячню і тоді...
— І що тоді? — знову позіхнув начальник.
— Тоді виконання норм підскочить удвоє!
— Від босячні підскочить? Добре придумав! І потягнувшись:
Знаєш, Красовський, іди спати!
— Значить, засилля урок!
— Не засилля, а більше довір'я правонарушителям, як врагам
народу! Зрозуміло? Чи треба ще й тобі пояснювати?
— Довір'ям тим, хто готує вам сюрприз — групову втечу?
— О, вони на це тільки й здібні! А цікаво, хто там з них?..
— Спитайте Кавтарадзе — вашого нового бригадира, він
знає!

Начальник сміється: „От, прохвост, і „наркома” обкрутив!
Він тільки що був у мене... От що, Красовський, я переведу тебе
в інший лагпункт, доки такі Кавтарадзе не програли тебе в карти,
але знай, директива центру вимагає використовувати всіх вас КаєР
виключно на земляних роботах! Я порушив її на час прориву. Ду-
маю, не розляпаєш? Це послуга за послугу. Це все, що я можу
тобі порадити і допомогти. Ступай, і не настромись на чийсь очі.

Красовський на очі не настромився, а в уші вліз. У темному
коридорі, де велась розмова, дневальний Русілов божиться, що
не тільки все чув, але й бачив. Потім уже тільки бачив, як „пере-
ляканий” начальник зараз же ліг і захропів на голому топчані.
Русілову чомусь і на матраці не спалось. Минулої ночі він теж не
спав, бо комендант ВОХРа допомагав комісарші Наседкіноій скла-
дати звіт пральні.

Не спав і Красовський. „Псіхіческая атака” на начальника-
урку, яку він так старанно і всебічно обмірковував, не вдалась.

НАД ПРІРВОЮ

Урки свій плян виконали — „збили Беляєву роги”.

Штиблетистий Цимбаліст доказав, що норму можна виконати й на глині і що урки, на яких так нарікають, роботяги „Звері”, а головне, що розхвалений Беляєв не бригадир, а „шляпа”.

Беляєв із шкіри ліз, але „ура” більше не було. Сьогодні, перед розводом, під крик і свист натовпу „знічтожені” Беляєв і Шурка йшли з ларька в карцер. На цей раз начальство придивилось — нема норми, нема „любви”.

Кавтарадзе мучився, мучився з „ентузіястами на словах”, а сьогодні: „Нет, не хачу! Сади начальничок, у карцер, на штик, на вогонь, добавляй сто лет строку — ни хачу!”

А „ентузіясти” й собі: „Що завгодно, кого завгодно, а бригадира-урки не хочемо!”

Довелось таки Шарапова — Каєр і довгострочника.

Беляєвці попросили бригадира фахівця і їм дали інженера Гурського.

Під таку перетасовку і Татарновцю захотілось назад, до „нерозлучного звена”, але Штиблет вирячив очі: „З Гурським? Та...” Решта в уха не влізло. Одним словом — пропадеш!

Пропадати ще не хотілось. Зараз стоїть собі коло урвища і розгортає висипане з тачок. Тільки слідкує, щоб не засипати габаритних тичок. Зіпсувався трап і нема тачок. Сідає на трамбовку й чекає. А тайга свіжо-зелена, траса в квітках і синички поліські. Небо не таке, але сонце те саме. Якби ще не згадки, якби не вгадування, а то: що воно? Сліпа доля, чи кара Божа? Тільки випадок чи приреченість?

А може якби... І не було б нічого?

— Ти, старик, скудова? — проганяючи нудьгу і „правила“, питає конвоїр.

— З Києва!

— О, землячок!? Я тоже з Дарниці. А наш начальник з Черкас. Близкі сусіди!? Відний страж, одкрив істину і, напевно, не знає, що всі сусіди. І наркомівський особняк, і безверха хата — все над цією прірвою. Все згрібається до неї: граніт і глей, мох і квіти, все разом в одну яму. Тільки сьогодні я, а завтра ти...

— А от, що воно таке, де я не був, все більше з наших сторін? — краде землячок слова в самого себе.

Цікаво б спитати, де він був і чому він, з Дарниці, сидить тут з багнетом. А тоді вже відповісти, чому „все більше з наших сторін“. Але мовчить „старик“, як і вся його мовчазно сторона. І не поговорили землячки, про те що думали, про що хотіли. І страж нудьгує. Стерегти одного зека (його підганяй хворостоиною не побіжить), — розваги мало. Який порядок наведеш з одним. Страж знайшов скіпочку і зчищає глину з чобіт. Зчистив, обтер полою шинелі, а далі? Привезе хтось тачку, висипле, старик разгорне, утрамбує і знову сонце припікає, тайга шепче і синички всі на один лад. Сонний клубок. Очі дивляться, але не бачать і того єдиного зека. Пливе золоте павутиння, чіпляє стража і він... Нема іншого рятунку, як тільки: „Ти, старик, сматри, як буде хте з начальства, гукнеш!“ Придивився — старик дрімає. „Ей, слюш, старик, ти того... Спать низзя!“ — і перекинув на друге коліно рушницю.

— Я не сплю, я думаю!

— Що там думати, одбудеш строк і... Тобі багато?

— Три роки! — і скоріше додав: Залишилось ще півроку!

— А чому ти в бригаді еСБе і під конвоєм?

— Я КаєР!

— Значить, враг народа!? — Конвоїр чвиркнув і одвернувся. І знову не поговорили. Тепер думає конвоїр. Подумав, подумав і:

„Ей, старик, відпочив, шевелісь! Обплескуй лопатою краї насипу!”

Старик глянув на „близького сусіда”. Еге, нема — тільки „правила” сидять і зиркають спід лоба. І гупає лопата, аж тайга відгупується. Раз по сатанинській геніяльності, раз по перекручених мізках землячка, а потім уже краях насипу. Аж чує — „правила” регочуть. Розігнувся — ага, жінка принесла обід. Її не видно, сидить сюди спиною. Чорна хустка в квітках ще старорежимна, а пальто вже „Київ-Одяг”. Встала збирає ломачця. Висока, чорноброва, бліда. Скорбно опущені уста. Не інакше, — куркульська дочка, вчителька.

Розвели вогонь, поставили каструльки і збунтовали все нутро Татарновця. То борщ з реберцем, то юшка з свіжиною, з перчиком, то капуста з м’ясом, а пампушки з часничком... Аж млосно. І знова гупає лопата вже по власному нутру. Стане, переведе дух і ще злосливіше. Не дивиться, але бачить. Він їсть „аж за вухами лящить”, а вона гладить довгі білі пальці і з-під квітчастої хустки дивиться очима-безоднями на згорбленого старика. Конвоїр поїв, закурив і вже обоє на нього. Він крутить головою, а вона взяла за чуба і дивиться в очі і вся ніжність і прохання. І здався кремезний страж, посміхнувся. Зуби й очі разом блиснули. ,

— Ей, старик, помиєш там у рівчаку посуд! Ось, жона поставить!

Жона йдучи до рівчака не глянула, а повертаючись, притишила ходу і кудись, собі під ноги: „Там у каструльці візьміть собі! Вибачте!” — і подивилась. Обірваний зідханням голос продовжили очі.

Так, це вона, що в сутінках зідхає, схилившись на вікно у сад...

Сходить сонцем, відриваючись від коліски...

З серпом, з портфелем, зі стетоскопом, завжди однакова, — ніжна і сумна.

Вона не знає, але вже чує те, чого ще нема, але вже має бути. І чоловік не спить, але тільки вона чує найменший шерех

і кризь стіни й темінь ночі бачить, хто наближається, а хто пройшов. Ще тільки раз стукнуло, а вона коло дверей. Чудна — жахасться мишиного шкряботіння, а не кліпнувши дивиться у вічі кату. І ніхто, ніхто, як не вона. Зігнута тінь на тюремній брамі, не втерта сльоза у судовій залі і кігті тигриці перед лицем неправди. А ось жона конвоіра!? Дружина тюремщика!?

Ідучи за помитими каструльками, знову кудись убік: „Мій перший чоловік, теж тут”... Задрижали губи і зігнулись півмісяцем униз.

Проходячи назад, пояснила: „За цього вийшла, щоб ближче...” — І знову на допомогу очі.

— По чому ж тепер періщити лопатою? — чавить голову Татарновець. — Де ти взялась така серед цього?..

Аж: „Утро красіт нежним светом стени древняго Кремля!...” — Сама без хустки. Його шапка на її колінах. Довгими білими пальцями розчісує кучерявого чуба цьому... Оспівані і зганьблені, хто ви, хто ти, чудна жінко? Коли і хто, нарешті, зрозуміє вас — жіноча душа і жіноча вдача?

Розлітається аж за рівчак груддя розкидуваної землі, вгрузає до половини трамбовка, скригоче лопата від камінчиків, а відповіді нема. Стогне старик і стогне насип, а відповіді все нема.

ЗЕКА - ЩАСТЯ

Аж тепер згадав Татарновець батькове: „Гляди, наука та і до босяків може довести!” Наука — це всякі книжки.

Згадав без жалю, що справдилось. Під опікою некоронованого короля босяків, він став „зовсім паном діло”. На трасі — аби „шевелись”, а півтори норми щодня. В бараці теж „шевелі”, але тільки язиком. В чергах не перестоює і не перемерзає. Перед замахнутим кулаком чи котелком не пригинається. Вовчих очей, що поперед баланди їдять одне одного, не бачить. І вже як би хто не сичав, чи психував, а поза безобидним матом — зась. бо „батьа шамає з Штиблетом з одного талера!?”

Босяки не наvertsають його на свою віру, бо він все ж таг' рогатик, а вони твердо переконанія що з рогатика людини бути не може.

Щастя кінчається тоді, коли батю обсядуть навколо, обкладуть цигарками, а сам Штиблет обережно спитає: „Не дуже втомився? Ну, то давай далі!”

А що далі, коли вже вичерпано всі закамарки пам'яти і всі можливості фантазії, коли вже розказано все дивне і неймовірне, а їм давай все нових і все більших див. І яким вже дивєм їх здивуєш, коли якось Куций усумнівся, що когось там задушили і законали, а він прислухається — нема, пішли, тоді він повертається спиною, вперся колінами, нап'явся і, як кріт з кротівини, вилазить з ями.. —

Ну, це вже положим? — каже Куций.

Що положим? — вищірівся Штиблет і по губах лясь. — Заткнись!

Якби автори, твори яких Татарновець лерве пригадував і переповідав, ожили і почули, як їх Штиблет перекладав і доповнював зрозумілою для шпани мовою, жити б не схотіли. Полізли б назад у гроб.

Шкода було світових авторитетів, але й себе не менше. Єли-на втіха — видумуй що завгодно, але щоб правда перемагала і покривджений був винагороджений, інакше і Штиблет скаже: „Це не так інтересно, а от, учора ти...”

От же дійсне щастя було тоді, коли Татарновцю боліли зуби, душив кашель чи горіла голова, та ще одного разу...

Після роботи підходить Штиблет і загадково всміхається: „Що тобі, батя, снилось?”

Татарновець оторопів. — „А це що за напасть?”

— Іди получай посилку!

— Посилку?

— У комендантській! — вже крикнув навздогін.

Комендант довше обдивлявся Татарновця, як те, що в скринці. Це перший КаєР, якому дозволено. Для інших лежать у каптьорці й гниють. Нема півтори норми — облилуйся. Хіба хворому і то перед смертю, щоб фелдшер поживився.

Побачивши першогатункові цигарки „КИІВ”, комендант узав одну коробку. Татарновець дає йому ще дві.

— Ні, я тільки подивитись!

— Візьміть, я більше - махорку!

— О, тоді я вам випишу! І взагалі, коли треба — скажить!

— сховав цигарки і одійшов до вікна. Решта, що в скриньці, його не цікавить.

У бараці Татарновець розклав на нарах всі „ласощі і пахощі з волі”, поділив на частки і: „Ану, народ, навалюйся!”

— Що ти, що ти?

— Ти приховай, коли то ще получиш?

— Та ти шамай сам, ми собі дістанем!

А очей одірвати не можуть. Ще б пак, сальце, ковбаса, по-видю, не часто буває і в ларьку, який вони час від часу „чистять”.

Татарновець кладе перед кожним рівну пайку.

— Ну й що ти це надумав? — І вже очима на Штиблета.

— Даять, бери! — дозволяє той. А до Татарновця: „Ти там не того... Не дуже розщедрюйся. Сам — козина смерть”.

— Розгортати ґрунт може й козина смерть, а от, як би не „того”. згнів би ранше я, а потім посилка.

— Та то так... А ще пришлють?

— В дорозі вже дві, тільки чи?..

— О, за „чи” ти вже не журись, то вже наше діло!

Їдять, смакують, поглядають на батю: Хмм... Рогатик!?

— Ех, батя, інтересний ти! — бере цигарку Козявка. — Ти ж от, з тих... А серце в тебе людське!?

— Да-а,... — бере цигарку й Зуб, — між вами, рогатиксами — це рідко!

— Всякі й рогатики бувають, є добрі люди і серед...

Не дали баті докінчити. Всі разом і з обуренням: „Що ти? Та ти знаєш? Та ти поживи з ними тут! Ми вже їх знаємо, всі як один... Далі йдуть назви, які визначають все, тільки не „люди” і не „добрі”. Татарновець не радий, що й почав.

Так насуспені з лайкою і розійшлись.

Штиблет прихорошується до „марухи”. Поглядає на Татарнавця і все щось хоче сказати, ледве-ледве стримується. Виходячи, таки не витримав: Ти, батя, дивись обома. Тобі вже строку залишилось пустяк. Саме момент підшити нове діло. А ти пишеш свігкам там усякі заявочки і, взагалі, всякі там розговорчики... Твоє діло, але КВЧ якось сказав: — Купрійчука ще можна б випустити, а от, його писаря... Поняв? Це вже майже приговор!

— Так у тих же заявочках...

— Ех, грамотєй, а от?... Заявочки ті їм до... Лямпочки. Далі Межого не підуть, а поїзд ще цієї осени мусить дійти до Княж-Погоста. Роботнічков їм нада! Поняв? Ото ж, дивись! По-

думавши і зідхнувши, додав: Ти думаєш тут погано? Це ще рай! А от, допишешся до Воркути, там... І знову те слово, що — пропав!

І урвалось зека-щастя. Ласощі і пахощі з дому з'їдено, настрий розвіяно, залишилися порожня скринька, папірці, шкурочки і зідханя. Подивився, — так і від життя. А може ще?... Терпи, козаче!

Вийшов з бараку. Заходить сонце. Червоний промінь вже тільки на багнеті і дахівці башти вартового. Все, що нижче, в сугінках. Згорблене, задумане або надривно-плаксиве і гитарно-нудне. Зігнане зі всіх кінців „необ'ятної” на край світа. Загнане в кошару і порозкидане по пенях, по колодах, по дошках. Безнадійне і безутішне.

Промінь обірвався і зачепився за верхівку найвищої ялини. Соняшна антена. Другим кінцем вона може зачепилася за стару, ще дідову тополю. А може зрубали на дрова. Якби це така стежечка, щоб поверху тайги й болот, понад „равніною і деревеньками” дійти... Нема ні стежечки ні антени. Темна вога тайга.

За штабелем дощок хтось когось перекає: „А я довольний, чим більше отих показательних процесів, тим ліпше. То ж один другого роздягає до гола. Сьогодні цих, а завтра й суддів. То б ніхто не знав, а так — і сліпому видно — одна бражка! Ти ж подумай, що за сотвореніє... У Бутирці нарком і обком покусались. Не віриш? Слово чести! Посварились, а тут спи рядком? Під нари та ще до парші, хто піде на його місце? І от, як зчепились, нарком одкусив пальця, а обком йому — кавалок щоки. А коридорний обох їх у один карцер, — докусуйтеся, собаки! Ні, то вже так Сам Бог устроїв, що гад гада поїдає, а то б розмножились...

Щоб чути ліпше, Татарновець пересів ближче.

— Да-а...

— То ж бо то!

Оце все, що він уже почув. Коли входили в барак, оказалось — друге „нерозлучне звено” голова колгоспу Муха и сільська порт'ячейка Тимошеню.

Після „щасливого,, дня Татарновець цілу ніч ішов соняшною стежкою додому, але закричали: ПОДЙОМ! — і зупинили.

—o:o:o—

НЕМА ХОДУ

Куди „змився” Красовський і босячня не знає. Штиблет посміхається: „Почекайте, він випливе!”

Довго чекати не довелось. Сьогодні сам комендант зустрічає бригади і попереджує: „Роботяги не розходьтесь, почекайте біля контори!”

Роботяги входять в зону і стовпіють. Під бараком на замерзлій калюжі лежать двоє. Третій напівлежить, притулившись потилицею до стіни. З дір пошматованого одягу виглядають випнуті ребра, сині жили і кров'яні струпи. По обличчях і рідна мати не пізнає, — їх нема. Збоку, на колодках, двоє конвоїрів перекидаються жартами й регочуть. Стомлена собака, висолопчвши язика, поклала морду на лапи і тривожно поглядає то на одних то на других. Розумні собачі очі здивовані. Роботяги не всі здивовані.

- Диви, зловили!?
- Йолопи!
- А ти був би розумніший?
- Ну, живим не дався б!
- А всетаки смільчаки!?
- Це не хабрость!

Пронирливий Зуб уже довідався: Збились с дороги і шамовка вийшла. Хотіли піддатись на штрафній, а Красовський і накрив!

- Он де він, бравий нарком!?
- Кажуть, тигр!
- Невже? А я думав, що в УГБ одні овечки?

— А ти не думай — голова опухне!

Босячня регоче. Свитки окремою купкою.

— І то ж, вириватись у таку сльоту?

— А коли? В мороз чи в мошкару? Тільки тепер! Снігу мало, калюжі на ніч примерзають, топай уночі, а вдень припухай!
— пояснює „бувалий”.

— А дорогу як угадаєш?

— Дорога — пустяк! Удень по сонцю, вночі по зірках, а в темінь по моху на деревах. А от, як розпустить — тисячу верст болото. А там мошкара і гнусь живцем з'їдять! Зимою знову ж мороз і сніг. Провалишся в кручу і амба! Ні, тільки тепер!

— Да-а, сплохували ребятка!

— Що ж, вибрались, певно, за одною-двома пайками, а йти... Ого. За місяць з одної тайги не виберешся! Шамовка! Шамовка і табачок! — зідхає „бувалий”. — Без них нема ходу, ні за ворота!

— Але ж і стерво той Красовський, сам же...

— О, собака!

— Собака? Ти глянь, як вона на них дивиться. Мати рідна!

Собака наче відчула, що мова про неї, підвела голову, облизалась і завиляла хвостом. А може на зміну ситуації, бо з контори вийшло начальство.

Було вже зігнано і зібрано все, навіть і ті жінки, що уникали попадатись на очі всієї шпани.

Комісаршо Наседкіна, замінивши Шурку в ларьку, поправи-лась наче на курорті. Тримаючи лівою рукою поли накинутого наопащ пальто, правою поправляє і придержує надто декольтовану блюзку. Знає, — всі очі на неї, розцвіла, як піонія. Її не зачіпають. З вольнонайомним комендантом і найодчайдушніши урка не хоче мати діла.

Лікаря Смирнову — дружину наркомвоєнмора теж не чіпають, хоч посміялись є над чим. Сама висока, цибата, в блакитному жокейському вбранні і по-копячи перебираючи ногами, гона

на загальному сірому і вбогому тлі виглядає справжнім „ченірадлом”. Але з лікарем, що завжди може „угробити” жартувати небезпечно. Її — професора військово-медичної академії РККА — і начальство шанує. Кращого лікаря не знайти на всю Комі АССР.

Зате Шурка Шкуро покутує за всіх. Пихкаючи здоровою цигаркою з жовтого обгорткового паперу і мружачись від їдкою махоркового диму, вона відгризається на всі боки: „Шантрапа! Нічтожество! Дешовка!”

А шантрапа і дешовка ірже. Гляне якась „свитка” і теж посміхнеться. Ніяке паскудство не поєднується з її прекрасним і по-дитячому наївним обличчям. І то ж, навмисне одягається недбало, в будуще, а воно ще більше личить. Навіть вата, що вплазить з дірок фуфайки, виглядає наче прикраса. Величезні черевики — „корди” ще більше підкреслюють хоч подряпані, але прекрасні ноги. Не було випадку, щоб її хтось обляяв чи скривдив. Їй можна все, а проти неї — нічого. Начальник, який „бурбонистий”, як не намагався бути з нею брутальним, а варто їй щось сказати і посміхнутись, і він одвертається, ховаючи усмішку. Утюг не перебільшив, коли сказав: „Як з картінки!”

Але поза зовнішністю, у неї було щось особливе своє внутрішнє — Шуркине. От і зараз, вийшов начальник з контори, як чорна хмара, а глянув на неї, одвернувся. Виліз на трибуну, постояв мовчки, стис щелепи, і, зупинившись олов'яними очима на кожному роботязі, твердо й протяжно попереджує: „Ну? Надивились? Понятно? Кому завидно, — може спробувати!” — і зліз.

Цілу ніч шепотів „суд” про „смільчаків і йолопів”, про весну і літо, про осінь і зиму і зловлених виправдав. Оскаржили землю: Чортове царство! Богу і людям така земля ні до чого! Як розсудила Третя Часть — оперчекисти, довідались потім. Була короткою начальника промова і на ранішньому розводі: „Сьогодні кожний повинен показати своє ставлення до советсь-

кої влади. Сьогодні ми будемо знати, хто не оцінив її довір'я і навмисне зриває плян великого будівництва магістралі. Сьогодні кожний покаже, хто чесний зека, а хто заклятий ворог. З ворогами по-ворожому!

З цим, та ще зі штрафною пайкою, шкутильгають „чесні зека” на трасу. І перішіть дощ похнюплених зека зверху, а думи зсередини. Сковзаються по слизькій лѣжньовці, падають, встають. І все мовчки. І все очима — на три білих купи, що маячать на обочині. Знають же, і вже невперше, а от...

Підходять. Один лежить горілиць, широко розкинувши руки і босі ноги. Так відпочивають в спеку, в холодку, на траві.

Другий — боком. Найперше кидаються в вічі його великі вицірені зуби. Підбгавши одну ногу і впершись ліктем у землю, він наче намагається перевернутись. Достоту, як з реготом вириваються спід того, хто насів, лоскоче і його не можна скинути.

Третій, видовжавшись, лежить ниць. Спершись лобом на схрещені руки, зовсім, як спить, сховавши обличчя від надокучливих мух.

Проходить мовчазна процесія, ніхто й не зідхне, тільки помалій. То не могли одірвати очей, а то відвертаються. Тупіт і брязкотіння інструментів, — ото й усе. Круки на деревах і ті виявляють більше ознак життя. Ці нетерпеливляться. Розгойднувшись з гнучкої гілляки, стрибають один по одному на землю. „Ну, хутчій!” — так, здається, і вирветься з якось раззявле ного дзьоба. Підстрибують, позирають одним оком, сердяться...

Задній конвоїр Карасьов — „гроза і зараза” — перевернув багнетом лежачого ницьма догори. Купрійчук божиться, що чув, як Карасьов сказав: „Шамайте!”

Карасьов міг сказати.

ПЕРЕЛОМ

„Психическая атака” з втікачами не вдалась. Начальство казиться, а работяги посміхаються: „Ну, а завтра вже чим лякатиме?”

Перевели весь лагпункт на штрафний пайок. І це не допомагає. — Що ж, подохнемо місяцем раніше, а магістраль сама збудується? За невиконання пляну начальству теж злетять голови! — це ті, що пережили не один „режим і прижим”. Решта нутром угадує: — Ні, так воно не буде, щось мусить бути інакше! — стогнуть і сподіваються. Бригадири прислухуються, поглядають на бугорки кладовища — „дому відпочинку” і теж наче чогось очікують. Колишнього запалу нема. Все частіше огризаяться: „Ну щож, коли я не здатний, ставте другого!”

Сьогодні це „інакше” прийшло, коли ще спали. Прийшло з хліборізки разом з пайками хліба.

— У чому річ? — дивується сам Штиблет.

Дневальний стискоє плечима: — Ніхто не знає! Сказали тільки — сьогодні подвійні порції...

Цього вистарчило, щоб і сонні почували і посхвачувались, не чекаючи нарядчиків з дренками.

— Подвійні порції!?

— І подвійні норми! — хтось присолоє.

— Заткнись, подвійний ідіот!

І справди, які жарти, коли ніхто не знає, що ж воно таке. кели не можуть дочекатись отого — „вихаді”! Але „вихаді” так і не було.

Обвішана плякатами трибуна і таборова оркестра — гитара кларнет і бубон — витягли і хворих. Закутавшись у ковдри і при-тулившись до стіни санпункту, і ці дивляться на „чудо”.

Оркестра переграла вже „Веселі ребята”, „Березку”, „Страданіє”, а ще ніхто не знає, що за „чудо”.

Вийшло з контори начальство на чолі з Березніяком — начальником Межогського управління — все не знайомі. Тоді догадались: „Е, комісія!”

— Це з Москви!

— Певно, з ГУЛАГа.

— А може й з ЦеКа?

До Штиблета підбігає Шарапов: „Шо ж ти стоїш?”

— А що, лягати?

— Без жартів, комісія ж?..

І ще що?

— Треба всім бригадирам...

— Заспівати „Не брані мене родная?” — насмішкувато оглядає Штиблет „Голіяфа”

— Ну, от... — кривиться Шарапов.

— Еге ж, дали йому год, а він просидів два і звільнився достроково! Так?

Регіт мордастої розхристаної шпани спантеличує Шаропова, і він, махнувши безнадійно рукою, зникає.

— Пробуй, бравий льотчик! — крикнув услід Штиблет.

А в цей час: Увага! Зараз буде говорити начальник „Севжелдорлага” товарищ Шемена!

— Баба? — зашепотіли, Шемена?..

Ні, мужчина. Взявшись обіруч за перенча, з усієї сили: „Роботяги! Герої труда! — Аж у тайзі відгукнулось: д-д-а-а! — Ви заслужили цю назву, ви показали чудеса! Але купка зрадників, наймитів фашизму навмисне підвищеними нормами, голодом і знущанням багато угробили чесних роботяг! Плян будівництва зірвано, але зірвано і гхні голови! Тепер потрібно на-

долужити прогаєне, потрібен перелом! Більшість лагпунктів відповіло на цю зраду й шкідництво виконанням норм на 150 і більше процентів! Партія і уряд суворо карають ворогів, але оберегають і дбають за тих, хто зблудив, звихнувся, помилився... Людина у нас цінніше всього! — Знову тайга:... огго! Аж Шемена ніяково оглянуща і вже аби закінчити: „Я не сумніваюсь, що й ваш лагпункт не відстане. А ось, мене доповнить ваш новий КВЧ

— Да, — зідхнув КВЧ і задумався. — Зрадники і шкідники знали, що робили... Вони хотіли зірвати будівництво шляху до нафти і вугілля, до чорного золота, до арктичних баз... Не вдалось! Не вийшло! Ви потерпіли... Минулого не вернути... Але пам'ятайте: попереду вас — повернення до дружин, до діток, до рідних і близьких... Повернення у вільне соціалістичне суспільство! — Тайга підкреслює: Во-о! — і КВЧ усміхнувся. — Для цього потрібна тільки ваша щира і чесна праця. Потрібен перелом у всій роботі. І тоді, не пішки по тайзі, по болоту, чи по шию в снігу ви будете повертатись додому, а з ресторана теплого м'якого вагона будете дивитись на місця своїх подвигів і геройства! На місця, де ви покрили свою вину честью і славою!

— А ось, ваш новий начлагпункта тов. Лисенко! — „рекомендує” Шемена досить симпатичного хлопця.

Роботяги повиятували шиї: — Хто буде душити їх далій? — І очима „їдять” нового начальника.

Хтось зауважує: „Симпатыа!”

Купрійчук іншої думки: Чистий босьяк, гірше того... Та ще з наших?.. Живцем поїсть!

Симпатыа, усміхаючись: „Я вас понимаю! Канєшно, обідно, що й казати! Я був у вашому положеніі... Ще хужей було! Але, бачите, партія і уряд заботяться... Сьгодні ви, наприклад, полуците на трасі гарячий полудень!? Увечері дамо новісіньке обмундірованіє работягам-ударникам!? Нехай брешуть шакалі і капіталісти, що в нас підневольний труд і погибають люди понапрасну,

а цими днями, наприклад, прибуде й овоч — картошка й капуста!?!
Потому, шамовка — перше дело! Ну як, братва, докажемо, що ми
таки да, за советську власть? До 150 процентиків догонимо?

— Догонимо! — ревнула „братва” з реготом.

І оркестра „вдарила” задьористий марш.

І сталось справжнє чудо. Доходяги, що ледве дошкунтильгали
до чародійної трибуни, ідуть вже задерши голови до місця „подви-
гів і геройства”. Підбігають, переганяють один другого. Обидва
„нерозлучних звена” йдуть разом.

— Бач, скористувались, що на краю світа — без нагляду чого
наброїли? — дивується Муха і закашлявшись хватається за груди.
— А скільки народу загинуло!? Кажуть, більше мільона? — гля-
нув на Тимошенка, але замість Тимошенка, авторитетно відповідає
Купрійчук: — Коли б то один-два!

— А себе ти теж зараховуєш? — як завжди іронізує Корж.
— Без тебе буде тільки один і дев'ятсот дев'яносто дев'ять!

На цей раз Купрійчук розсердився: „Тобі все смішки, а не
схаменулись би, попав би й ти в рахунок!”

„Невозмутимий” Корж сміється: „В третій мільон ми попадемо
вже обоє! Новий начальник обгодує картоплею й капустою, ну
й — клямка!

— А новий начальник знову з урок! — хрипить одкашлявшись
Муха.

— Ні, цей не з урок, цей з „Колгоспцентру”! — Але побачи-
вши, що образив колишнього голову колгоспу, Корж пояснює
вже лагідно. — З КаєР не поставлять, нашому братові віри нема.
Ото одно — давай, шевелісь!

— Давай, на ліво! — крикнув якраз і конвоїр. Оглядаються
— кому це дорогу?

Верхи їде начальство. Шемена, наче хлопчик вперше на коні,
сяє, а Берзніак нахмурений.

— Шевелісь, ребятки, шевелісь! Сонечко сходить, кожна хвилинка дорога. Сьогодні піднатужтесь, покажіть перед товаришем Шеменой, а я вже...

Кінь оступився і впав на коліно, а Берзніак, замість повода, вхопився за гриву. Де хто хіхикнув і він, зігнавши злість на коневі, поскакав, доганяючи інших. Так і не почули работяги, що вже для них мав обіцяти сам „вилупканий латин”.

Прийшли. Начальство вже тут. Оглядає покинуте „гибле місце”.

— Невже знову проклятий глей! — з розпачем питає Курріічук. — Сказали ж потім, як зовсім розстане земля?

— То не нам, то начальство для себе! — вмощуючись на пеньочку і дістаючи кісета з куревом, — зідхає Корж. — Шкода, з непривички надірвуться!

Сідають і інші на ранішню перекурку. доки бригадири визначають забори.

Бригадир Гурський, замість до забори, підходить до Коржа і тиче йому під ніс метра-кйка: „Покури стара... Цигару!” — А до всіх: „Ви що ж, останній розум стратили? Штурхнув кийком декого, решта самі посхоплювались.

— А й справді! — докоряє і некурящий Муха. — Не можна потерпіти? Начальства повно, а вони?... Треба ж мати і якусь совість!?

Подивились на нього і нічого. Муха, взявшись за груди, „викашлює легені”.

Замість злости якась досада.

БЛАГОДАТЬ

Довгожданна комісія виявилась „туфтовою”. З усього натовпу справжнього начальства тільки троє: Шемена, начальник „Сєв-желдорлага” з Княж-Погосту, Берзніак, начальник Межогського відділу і Георгієв, начальник III частини УГБ. Решта — зека-погоничі. Ці нічого не рішають, їх діло: забігати наперед, згинатись дугою, сміятись з несмішного, дивуватись звичайному і радіти кожній сказаній начальством дурниці. А головне будьщо виконати плян. Інакше — тачка.

Будь на їх місці не зека, хто зна, чи проклинали б зека своє життя, а люди деревеніли б при згадці про ті табори?

Начальство походило, обдивилось об'єкти і порозсідалось на пеньках. Ані покурити, ані відзіпатись. Бригадири самі хвтаються то за лопату, то за сокиру, то вихоплять чийсь тачку одвезуть „вискакують з людини”, як сміються урки. І безперестанку криком і шепотом, з матом і з мольбою: „Давай, давай, ребятки, начальство дивиться, незручно”...

Гарасим Купрійчук глянув і собі на те начальство і шенче Коржу: „Трохиме, диви, роззуваються? О, вдягають корди? Скидають шинелі? Та подивись же, он сам Шемена покотив тачку! Та як покотив!”

- Що, добре покотив? — перепитусь Корж із-за кущика.
- Глянь, глянь, бігом! Наввипередки з Шараповим! А Шарапов — однією рукою! От, Голіяф!
- О, Шарапов може, той сам вісім пудів!
- Хе, а КВЧ не рушить з місця!

— А куди йому, дохляку! — стверджує Корж, наче й справді бачить.

— Дохляк, а от оратор з нього... Як то він: „В ресторані, на теплому м'якому вагоні"... Аж сльозу вичавив, стерво! Добрий оратор!

Корж підходить і заглядає в порожню тачку. — Орати язиком їм можна, а нам, дружок, — лопатою! Сьогодні може пайки не вріжуть, а строку можуть доточити. Візьмуть на замітку і тут тобі і „жаба циці дасть”!

Поглядає Корж на „дружка” і вже не радий, що налякав. Не встиг одвезти одну, як друга тачка вже горою. Витираючи ніг, Корж просить: „Та перепочинь, будь воно неладне!”

— Катай, катай! — сопе Гарасим. Не спинився коли й Берзніак полетів сторчма і Шемена перекинувся. Аж як вся траса заревла: Братва, кухня! Перерва! — аж тоді жбурнув лопату і по-босяцьки вилаявся.

Не звернула кухня ще з лежньовки, ще не підійшли конвоїри, а „братва” покидала все де що робила і не зважаючи на межу забороненої зони і крик бригадирів, побігла наввипередки назустріч. І ніхто нікому нічого. Тільки кашовар у білому халаті і ковпаку відмахується черпаком: — Ну й чого ви лізете в котел? Іззаду ще один! Сьогодні од пуза, їж — розперещись!

І начальство збоку: „Спокійно, спокійно! На перерву ціла година. Вспієте.”

А Шаралов на пні: „Ей, звеньєвиє, получайте махорку!”

— Жартує, гад?

— А може й ні?

— Е, дивись, гад буду, дають махорку!?

— Справді перелом: пшоняна каша, махорка, ціла година кантовки. Благодать!

— Можна жити?

— О, що за вопрос?

І ніхто, крім лукаво усміхненого начальства, не помічає, як краєчком лісу нагинці поза кущиками підкрадаються двоє, ховаючи щось під бушлатами. Але куди й чого дивитись, коли порозсідались, порозвалювались і над кожним клубочки махоркового диму, коли „благодать”.

Раптом на пагорбку гармошка заграла веселе „Страданіє”

Якби Шемена крикнув: Амнеція! Всі на волю! — мабуть, здивував би не більше. Ні від якого „перелому” такого ніхто не сподівався. Навіть урки, що „бачили вже все” і ті роти пороззявляли. — Подивись, що... придумав? Оце так арап!?

Кларнет не одразу припасувався. Почав з вищої ноти, переїшов на зовсім низьку, збився й замовк.

— Е, куди тобі до гармошечки-голубушки, помовч! — рогоче босячня.

За „Страданієм” заплакали затужили „Осінні скрипки”, відпочили і на „Дунайських хвилях” доплили і загойдались „На сонгах Манджурії”...

Серед ахання і охання, поміж гадами, заразами і стервами, не одна й сльоза котиться. Гарасим Купрійчук і не криється, демонстративно витирає полою.

— Охо-Хо-Хо-Хо, яка благодать! Наче вчора ще ж був сніг, а он, уже розпускаються дерева. Квіточки повилазили. Наче і земля радіє... — Гарасим глянув на задуманого Коржа. — А там у час. напевно, вже й вишні поспіли?

— А вже.

— Може, дасть Бог витерпимо, воно таки справді перелом?

— Як не переламаємось, — витерпимо!

— Може тепер дозволять і письма писати додому?

— Писати напевно дозволять, а чи пошлють?

— Як то вони там. Може вислали?

— Як голова сільради паскуда, могли й вислати. Моїх — разом зі мною, тільки десь в Азію. Погибли мабуть. Стара хвора, а діти...

— Діти не пропадуть! Десь притулять! Діти підростуть, знайдуть спосіб...

З радости що Корж заговорив, Купрійчук не знає, що ж і ще сказати йому приємне. А Корж, навпаки, розсердився: „Притулять? Нехай їх тулить лиха година! Бачиш он „притульних“? Постріляти як сапних коней, щоб зарази не розносили!”

— А то ти вже... Між ними теж є... — Купрійчук дивиться на урок і ніяк не додумається, що ж між ними є „похвальне”. Тимчасом, Корж, наставивши проти сонця обличчя, задрімав.

Між другим „нерозлучним звеном” розмова жвавіша. Колишній голова колгоспу Муха з кожним днем все більше худне, сіріє і злішає. От і зараз чимсь досадив терплячому Тимошенкові.

— Єрунда, єврейський підход і більше нічого! — злісно спльовує той.

— Який там підход, не важно, але одразу видно, що люди порядні, не та сволоч, що була, — крізь зуби цідить Муха, — шкода, що пізно до них добрались. Але все ж таки добрались! Маладці! Йй-бо маладці!

Тимошенко теж з зеленими світлячками в очах: „Не дуже радій! Ще здібався з тією сволотою! Вже так було не раз. Їх „постріляли”, а вони в другому місці на вищих посадах!”

— Те, що було, загуло, нічого згадувати, — зідхає Муха. — Я кажу про те, що зараз є!

— Що ж тут зараз є такого особливого? — рвучко обертається Тимошенко. — Миску гарячої баланди привезли? Подумаєш, благодетелі!? Нехай діло переглянуть! Нехай провірять по-людьки, за що ти тут? За що твою кров виссали? Чи за миску баланди і обіцянки КВЧ ти готов?.. Ех, Муха, Муха... Чудак ти!

— Хто з нас чудак, це ще вопрос. А я казав і кажу: які люди — така власть! Перемінилось тут, переміниться воно скрізь, раз, значить, пішла вже перечистка... Ти кажеш, за що ми тут? Добре, нехай ми безвинно, а ти подивись, хто кругом нас?.. Бослячня і шлюхи не в щот. Глянь, на цих партейних шишок, що

то за цяці? Або п'яниця й розвратник, або злодій і душоуб! І то такі дбали за советську владу? За свою шкуру дбали! Вони й тут один другого поїдом їдять. Чи ж така погань могла зробити для народу щось доброго? Ото нехай дякують, що хоч це собаче життя їм залишили! А коли розсудити по-настоящему, по-закону, значить, то де правду дінеш: кожний тут потроху винен! Що не кажи, а більше ж таки тут проти советської влади? І хоч НКВД мучило і било не за нашою, правильною вину, то все ж таки якусь вину, настроєні чи що, у кожного побачиш. З другого ж боку, коли розсудити, то яке б НКВД усевидюче і всезнаюче не було, але трудно й їм дійти до тонкощів. То ж не сотня й не тисяча.. У нас тут тьма-тьмуца, а взяти ще БАМлаг, Колиму, Караганду і так далі. Та що казати, нехай якась десята часть винних, то й то...

А ще подумаєш, чого їм бракувало? Чи випити, чи з'їсти, чи в що вдягнутись? Тухачевський мав же свій колишній поміщицький маєток, а жінок аж п'ять! Що, скажеш, брехня? З одною був тут один у Марійських лагерах, каже, перуть бариньки нашому брату мужику підштаники! Як би люди настоячі були при ділі, то влада вона правильна, тільки...

— Чепуху ти городиш! — остаточно розсердився Тимошенко. — Яка перевірка? Яка перекличка? Що, скажеш, поскидали чортів, а посадили янголів? Де ти ту правильність бачиш? Може в тому, що в ударний день бригаду урок поставили мох здирати, а жінок — тачки возити? Це правильність? За те щотижня або ларок, або каптьорка „перечислена”. Ці вміють чистити! Ми з голоду пухнемо, а в них ковбаса, сало, спирт... Інший і на волі такого не має! Скільки змінювали каптьорів? А варту не міняла? А допомогло? І не допоможе, бо вони не самі. Сам би він хворобу, а не бочку оселедців або трески витягнув. Що це гаманець чи дядькова торба, що сховав за пазуху і гайда за зону? Чи ти може не бачиш, що комендант після кожної такої „переклички”, п'яний як дим, а вся варта тиждень під мухою? Тут, голубе, правильність ні до чого, а „міровой блат”, як вони стерви кажуть. І ніякий

перелом тут не допоможе, бо начальство було і завжди буде їхнє. конвой так само, а пікни — кишки випустять!

— А випустять, дияволи! — зідхає Муха. — Штирєвнуги ножем для нього одне удовольствіє!

Алеж і дружні, сучі сини, то вже преданость, так да! Погадється який, ріж, другого не видасть!

— Не видасть, бо вкокошать! — гарячиться Тимошенко — А начальство чому дивиться крізь пальці? Свої то свої, але нехай зачепить, моментально програють в карти! Чикнуть, загребуть і на страшний суд не встане! Оце тобі, Муха, закон твій і правильность! Глянь он, іржуть жеребці, теж зека називаються!

А „жеребці” блаженствують по-своєму. Повиставляли проти сонця голі животи, наче поросні порозвалювались.

— Ух, стерва, припікає! Це воно зараз над Італією. Там жара. Голі ходять круглий рік!

Ото благодать! — ніжитья Козявка на простеленому бушлаті

— Атут місяцями не показується, — обзивається Куцій.

— Не хоче дивитись у вічі гадам! — спльовує Козявка. Север вобче псіхіческий, тут і чорту скучно!

— Чому скучно? — дивується Куцій.

— Бо всі свіі — або рогатики, або кудохвости! — „купив” Козявка Куцого і знову шпана їрже.

— А Козявка ж чия? —

— Козявка, як і всяка букашечка, — Божа!

Підходячи до гурту, Штиблєт почув серед реготу останнє слово і радить Козявці: „Ти, Козявочка, на Бога надійся, а сам не плошай!” Хочеш вернути Біломорканалські орденки — дві норми щоденно! Ну, по руках? Урахуй. Нагода така буває раз в життю!

— О, ні! Більше не попутаять!

— Як? І орденків не хочеш?

— Будь вони прокляті! Раз був ідіотом... Мене вже лекціями — „не тягни мене за хвіст” — не вколупнеш!

— Шкода. І в м'якому вагоні не хочеш їхати?

— Поїхав би, але місця всі заняті! — удавано зідхає Козявка.

— Бачиш, скільки пасажирів, хіба за ними протовпишся?

— Да, — підморгує йому по-змовницьки Штиблет. — Значить, Козявочка, дурні переведуться з кінцем світу і потому советская власть вечна? — Так, чи ні, Козявочка?

— Точно! — регоче до їбавки шпана.

РОБОТА СПОРИТЬСЯ

Смеркає, а ще працюють. Бригадири обміряють кубатуру, підраховують і наново переміряють.

— Це сьогодні?

— А то ж коли?

— Можна кінчати!

— Та, ось, іще...

Конвоїри пересідають все ближче до ям, все пильніше приглядаються, хто і де ворушиться. У присмерках не кожного вже й видно. А вони все: „Ось, ще тільки цю тачку! Ось, ще тільки цих дві-три лопати!” Слухали, слухали конвоїри ці безконечні „ось” і переполошилися: „Ану, вихади! Бригадири кінчай обмір! Темніє!”

Виласяють з ям, обтрушуються, мнють в калюжах руки. Не всі. Дехто ледве виліз і сидить лантухом. Їх не цікавить вже й обмір. Вони тільки вгадують: „До лагпункта кілометрів з п'ять буде? Як не шість? Кілометри — пустяк, а от, проклята лежньовка? Поковзайся по кругляках!”

— Стройся! — рішуча команда.

Встати ще сяк-так, а йти — ніг нема. Спираючись на костури й лопати, все ж якось ідуть. Не по чотири в ряд, а збитою чередою. Багнети мало не під носом. — „Шаг в сторону — побег”...

Муха впав і не встане: „Братці допоможіть!”

Спинились, поглядають, — нема охочих. Тоді конвоїр: „Візьміть на плечі от ти і ти! Кому кажу?” — і блиснув постріл.

Рушили.

— То не жарт, міг і застрілити!

- І варто, не кидати ж...
- У такий день не застрілить. Торжество, якось не того...
- Нехай би урки. На моху не надірвались!
- А ти хотів би щоб тебе придушили?
- Ну так вже й придушили?
- А що, пошкодують, чи побояться? Аби не нести!
- То правда. А хто подумає, що не сам помер?
- Свого то вони б за пазуху взяли...
- Хто ж винен, що серед нас нема „своїх“?...
- Да-а...

Мовчанка. Згодом: „О, слава Богу, ще трошки й удома!“

— Ач, як освітили? Горить!

— А трибуна? Як на октябрські!

Повз трибуну, під марш музики, бригада Шарاپова проходить першою.

Шемена: „Привіт героям труда!“

Берзніак: „Честь і слава першому ударнику — зека Шарاپову!“

КВЧ: „Слава штурмовикам Сєвера!“

Купрійчук Коржу: „Ну? Не так як на октябрські або на майські?“ — і шукає очима свого бригадира Гурського. — Ану чи й нашому? Ні! — зідхає. — Значить, не дотягли!

Багато згорблених тягнуться не до трибуни, а з воріт просто до санпунету.

Берзніак підкреслено урочисто: „Ударник — зека Шапаров!“

— Я! — видовжавсь ще більше „Голіяф“.

— Передаю вам перехідний прапор перемоги! Сподіваюсь, що донесете його з честю з глухої тайги до обширів Баренцого моря!

Музика з усієї сили туш, а Шарاپов покійрно схилений сьорбає носом. Сльози не покотились. Бригада Штиблєта входить у ворота позаду всіх і з місця розсипається горохом. 83 проценти!

виконання норми та ще на моху, та ще в такий день виглядає зухвальством навіть для урок.

Прийняли „парад зека” і зона лагпункту, вкрившись темрявою, видихає „торжество”.

— Піти б за вечерею?

— Та треба було б...

— Більше натомишся, як наїсишся тією бурдою...

— Все ж таки кишки прополощеш, піди, браток, бо я...

Вечеряють, хто де примостився. Найбільше тут же, коло кухні, на пеньках і на всякому розкиданому дерев'яччю.

Урки в бараці, в своєму кутку. Підкликали дневального: „Ну?”

— Піст! — І одноокий дневальний винувато і боязко кліпає видючим. — Другу добу не вилазять з каптьорки, гади. Переоблік!

— А гази є?

— Капнемо по сльозі!

— Ну, давай!

Татарновець роздавав залишки з другої посилки. Його норма виконується щоденно на 150 процентів незалежно від бригадного виконання. Це для одержання посилок і рекомендації при недалекому вже закінченні строку. Так ухвалила бригада на пропозицію Штиблета: — „Баті ще жись полагається!”

Штиблет не дочекається кінця вечері. Походжає одягне... по-виходному і підганяє: „Живо, живо, пашлі! Театр прийшов. Там уже нарядились. Цікаво. І Чемберлен, і вредітелі і придурки. Да, — жись стало лучше, жись стало веселее. — І хоч ми й не роботаємо, а робота спориться!”

— Значить, лінія правильна! — прицмокує Козявка.

— Пашлі, Козявочка, пашлі! — тягне за рукав Штиблет.

— Та чого ти? Местов не займуть, рогатики вже дохнуть!

— А подохнуть, на те і перелом!

Урки мали з чого сміятись. Переживши вже не один „перелом”, цей найменше їх цікавив.

Торжество закінчилось тим, що начальство поламало найсуроріше лагерне правило — пило горілку з зека Шараповим.

А Штиблет порушив своє, ще суроріше — політикував з шакалами.

Спровокував Муха. Розчулившись промовами, музикою, панібратством начальства, він і Штиблета почав переконувати, що „власть нова правильна, тільки мішають їй усякі вредітелі”.

Штиблет на початку жартома, смішками, а потім взяв його за підборіддя і каже: „Слухай соха, на світі бувають всякі обермоти, але таких от як ти — і в музеї не знайдеш!”

Муха вирячив очі: „Якто обермоти? Що значить обермоти?”

— Не розумієш? — нахилився перекошеним обличчям до здивованих очей Мухи. — Ну, тає тспай і помалкуй!

Коли, де не візьмісь, Шарапов: „Ей, обержулік, не лякай ворон! — І по-приятельськи обняв за шию і притис до могутніх грудей. — Ти, Штиблетішка, скажи мені, чого ти завжди зубами владцаєш?”

— Збиваю, щоб не відростали! — випручнуса Штиблет і одвернуса.

— Ні, справді, парень ти хороший, а от (взявши Штиблета під руку, Шарапов заглядає йому у вічі), а от, якийся озлобленгй? На все плюєш, над усім знущаєшся, ні в що не віриш, без ґрунту, без надії. Скажи, Штиблетішка, для чого ти взагалі коптиш цей білий світ? Чи думав ти над цим колинебудь?

Штиблет визволив руку і спідлоба: „Копоть буває всяка, товариш комкор. І хто з нас чим і як коптить нехай хіміки нюхають, а от я часто думаю, — як може вміщатись в одній шкурі царський офіцер і червоний комкор, георгієвський кавалер і червоно-прапорний герой, дворянин і комуніст і все таке інше... Я жулік, але моя шеура лопнула б! Другий вопрос: Чим має бути окована та башка, щоб такий венігрет переварила? Щоб кусаючи губи од болі поламаних ребер, переконувати інших, що це невзначай, що це

— помилка!? Мабуть і чавунний котел лопнув би. А от є голівки міцнішенькі!? Що ж до ґрунту і надії, то і самому Господу Богу не відомо, на чому ви стоїте і на що надієтесь. А знуцання? Чия б ричала? Ми, жуліки, по всьому світі однакові. У нас один одного не скривдить. О, ні! Ми таких — до нігтя! А от ви, благородненькіє, їсте один одного і не наїдаєтесь, бо... „медом” не наїсись! Так то, товариш „похоронений клас”, помозгуй раніше сам!

— Що ти з паразітом балакаєш? Пішли! — бере за руку Шарапова колишній слідчий УГБ. Штиблет подивився, гидливо сплюнув і крізь зуби: „З мордоворотом, що за 25 кілометрів вмотаних людських кишок заробив 25 років... Не то що говорити... Помазати слиною мало. Ступай і поки що живи!”

Після дискусії з шакалами Штиблет ходив задуманий. Шептався з братвою, бігав заклопотаний, а потім зовсім зник.

— Куди? — допитувався Татаровець.

— „Сєвжелдорлаг” — на тисячу кілометрів! Мало куди?

Так і не допитався.

1

2

ГАДСЬКА ІНДУСТРІЯ

Не вдалась і психічна атака „Перелому”. Не надовго вистарчило ентузіязму. Зате вдалась — індустріяльна. Піддалися не тільки работяги, піддалась і тайга. Освітлена електрикою траса — поширшала. День і ніч переможно сокочуть екскаватори і гуркотять мотовози. Вдоволено чмихають і сопуть паровики. Здригається й стогне стероризована тайга після кожного вибуху амоналу.

Стара „зброя” — поламани тачки — лежить на „кладовищі” обабіч траси. В холодну ніч в одних сорочках працюють работяги вздовж вузькоколійки. Щойно відійшли навантажені, а вже гуркотять, наближаються порожні платформи мотовоза. Не треба вже й „Давай — шевелісь”. Кожний знає, — час стоянки — 15 хвилин, а не встигнеш — саботаж і суд.

— Машина — не людина, їсть, коли й спить, а нафта дорожче твого конячого поту і собачої крові, — жартує новий бригадир Козявка і попереджує, — гляди, доважать п’яторку, як пити даги!

І стугонить підлога плятформ, сопуть і хекають работяги без „давай”. Тільки засвистало на роз’їзді, як тут брязнули тарілки буферів, здригнулись плятформи і, заскавучавши, покотились в ніч. Кілька грудок землі ще роблять дугу і падають на рейки.

— Що, осліп?

— Ху, ти чорт, не помітив коли й від’їхав!

Випростуються, витирають піт, а хто курящий, встигає скрутити цигарку, потягнути раз-два і кинути. Перед носом знову порожні плятформи і знову 15 хвилин.

— От гади, таки доконають!

— О, машина — найлютіший шакал! І живі печінки витягне! Нема ліпше, як тачечка-голубонька, то поламається, то пошмарувати колісця треба і перепочинеш. А ця, будь вона тричі проклята, гадська індустрія всі жили з душею вимотає!

— Культура, браток! — зідхає Козявка.

— Гроб тьомний, провались вона!

А „вона” — паровичок „кукушка” знову на роз’їзді вищить зав’язлим порослям

— Ну, не зараза? Хоч би де перекинувся!

— Ідея! — торкає Татарновець „розпсихованого” Зуба. Але Зубу і невтямки, а Куций догадався і до Козявки: „Е, бригадирчик, водички треба, душа засихає!”

— Іди намочи!

Принесли аж із-за роз’їзду джерельної води, напились, покурили, а свистка не чути.

Козявка вдивляється в напрямку роз’їзду і щось бурмоче.

— Що ти там, бригадирчик, Шурку-шкурку виглядаєш?

— Та от, дивлюсь... Чогось наш навантажений стоїть на роз’їзді?

— Може машиніст пішов за кущик?

— Ні, бігають. Чи не з рейок з’їхав?

— Не диво, підпорки хоч і залізні, а теж набігались, треба ж і їм відпочити!?

Козявка глянув на Куцого і зрозумів. Підійшов і теж сів.

— Шамать охота! — позіхає Зуб.

— Почекай, привезуть смажені котлетки!

— І музику з дівочками? Ні, такого „перелому” скоро не жди. Щастя буває рідко. Пам’ятаєш: „Нема потреби називати імена наших героїв, їх видно й так...” А вони обсмикують новенькі бушлатикт, ... очки опускають. — „Сьогодні вони получать обід з трьох блюд: гороховий м’ясний суп, жарені котлети і фруктовий компот”! — А вони вже язичком... губки облизують. — „Зараз получайте червоні кисети з куривом!” — А потім,— „звеньэвой Муха, полу-

чайте сніданок!» — здіймає хустинку, а там тортик з цукровими шишечками, з мармеладом, з квіточками...

— Да-а, було врем'ячко, пройшов празничок, головка болить! Муха виконала норму і скорцюбилась раніше осені. Вічна пам'ять дурачкам!

Два паровози подають з роз'їзду тривожні гудки. Козявка до Куцого: „Ну, майстри, хто там по водичку ходив, марш на виручку. Поставте його там на підпорки! Ач, як „жалобно стонет ветер осенній”... — докінчив піснею.

Куций встає і милозвучним тенором затягує:

Вихожу одін я на дорогу,
Сквозь туман кремністий путь блєстїт,
Ноч тїха. Пустиня внемлет Богу,
І звезда з звєздою говорїт!....

І притих сатанинський скрегіт по всій тайзі. Заслухалась і „індустрія”.

І полилась срібним струмочком по темних хащах безкрайої тайги душа лірика-урки. Попливла в безмежну далечїнь скарга-туга:

Что же мне так больно і так трудно,
Жду ль чего? Жалею ли о чем?

Помовчав. Нема відповіді. Не жди ні від босяцького ні від благородного світу.

І закинута на край світу колгоспна дитина, вихована під мостами і віядуками, плаче:

Уж не жду от жїзні нічого я,
І не жаль мне прошлаго нічуть,
Я іщу свободи і покоя,
Я б хотел забиться і уснуть...

— Чого ти, батя, в небо вставився? — підходить до Татарновця Козявка. — Там теж пощади нема! Якщо обдурив НЕВД, то Бога не обманеш!

— Чимже я обдурив?

— Ну якже, за сім смертних гріхів — всього по пів року, замість сьоми шльопок? Скільки ще тобі?

— Три місяці!

— І не далеко, тільки ж не поспієш. Тобі треба йти в стахановці і скорше кінчати магістраль, бо хоч строк і скінчиш, а до дому не пойдеш, притримають до закінчення. Воно й справедливе. Якже, стільки попрацювати і не потішитись своєю працею, не побути на празнику відкриття стратегіческой магістралі? Так, так, батя. Це точно. Всі ті, що їдуть додому, справді їдуть, але в протилежний бік, з п'ятьовочкою ще на п'ять годіков! Ти, батя, подумай і залишайся вольнонайомним. Будеш десь в канцелярії папір псувати. А за волею не тужи. Там ходу не буде. Вліплять мінус „101”, а це крім тайги, тундри, пустині Гобі, не знайдеш і такої деревни, де б міг домучитись до смерти. Сурйозно говорю! Придави тоску, провітри мозги і заздалегідь отако: Нікуди, мов, мені, начальнички, вертатися. Матері не пам'ятаю, брати померли. а батька, здається, зовсім не було. Дозвольте вже померти тут, серед добрих людей!

Батя зідхає.

— Кажу тобі по жалості, добрий ти старичок, уживчивий тільки ж після лагерьа жити не дадуть, — зідхає й Козявка. — А якщо й висмикнешся і доскочиш додому, не медля вкрадь щось, якийся пустяк, щоб так років на два-три, не більше, а не хватить духу, зробиш ПД, возьми „лапу” чи в морду плюнь ком'ячейці, тоді тільки змиєш пляму і станеш „вольний громадянин”!

Подумай хорошенько і не болтай. Довідаються, угроблять начисто! — закінчив пошепки і одійшов наспівуючи:

В ету ночь разцвелі
Голубіє цвети.
В ету ночь при лунє,
Рацвелі голубіє мечти...

Татарновець вперше за весь час тюрми і каторги, заплакав.

Козьявка дивиться на роз'їзд і регоче: „От, маладці, додумались!”

— Що???

— Та всі вагончики бочком поклали, щоб, значить, скоріше земельку скинути, ну й Куций!?

— О, не голова, а цілий трест!

— Так її б... Індустрію! — регоче, аж присідає Зуб. — Набік! Долой, значить!

Козьявка сідає: „Ну, братва, закурюй! Тепер роботка на годинки дві спізниться через „техничні неполадки”. Акт і нікаторой ответсвенності! Давай, батя, розв'язуй торбу. Пригадуєш, де ти спинився? Як Кармелюк той одягнувся графом і на бал до князя...

Ех, гад, геройський! Сюди б його бригадіром?”

— Сюди не Кармелюка, а Махна гадам треба!

— О! Той би наробив тут шухеру!

Розказуючи про Кармелюка, Татарновець думав: „А що якби справді зробитись кримінальником, тоді дійсно — „вольний гражданин?”

ГЕРОЇ

Новий бригадир Козявка — не гірше Штиблета, одно — любить гратись в тайну. Сьогодні цілий день поглядав на Татарновця і загадково всміхався.

Одному сміх, а другому догадується: чи посилка з дому, чи якась напасть з Межогу, а може просто, — нарешті, добився успіху в Шурки-шкурки. Спитай — не скаже, любить „помучити”.

Повернувшись з траси, Татарновець намацав у торбі щось тверде. Позв'язує, — кавалок ковбаси і цукор. Провокація? Ні, — це шпана „розжилась” і розраховується за „ласощі і пахощі” і за „человеческое сердце”. А Козявка і далі грає в тайну. „Ну й чорт з тобою, нехай і додатковий строк”, — розсердився Татарновець і ліг раніше всіх. Тоді підійшов і всунув клаптик паперу: „Сховай, рано прочитаєш, але одразу й забудь!”

Хоч ходити лежньовкою і замінити поламані жердки, не тачку тягати і не плятформи навантажувати, а все ж всі кості болять і сон — блаженство. Та не спиться Татарновцю і прочитати ніяк. На дворі темінь, а в бараці коло печі той щось сушить, той гріє, а той дрімає коло тепла, тільки покажи — не відчепишся. Ледве дочекався доки посіріло. Вибіг на двір і читає: „Здрастуй, Козявочка, і привіт усей шпане. Може хто завидує, ерунда, не стоїть. Жізни тоже нема. Жіночки не застав, а наркомочки тут не подчепиш. Не то, що работать, а й душу одвести — нема з ким, хоч шаром покоти. Грусть і тоска безісходная. І їщо привіт баті і прошу не обіжай. Пусть живіот. І ещо привіт усім і досвіданіє тут. Толька.”

Прочитав і ще більша тайна. Який Толька і чому „і що привіт баті”, нічого не розумів. Аж у лісі, як посідали на зрізаному дереві, Козявка оглянувся. Конвоір кунає, тоді: „Ану, прочитай усім”.

Зуб перший: „Ох, ти ж, зараза, сплітовал!”

Козявка: „Та як? Послали його в командіровку в Айкіно. а він дістав „облаченіє”, петлічки, шпали і, з портфельчиком прямо на пароплав. Канешно, первий клас, согласно документов — старший лейтенант УГВ!.. Ну, а в Котласі на стрелу, мягкий вагон і, досвіданьїца міліє созданьїца! Звідсі вибув, а там нема. Доки розшолопали, — „лови птічку в небе!” Отак буває, ребятки!”

— Значить, замість Айкіно — в Москву? — переглядаються — чи вірити, чи ні.

Татарновець здвигає плечима: „Убий, не знаю хто?”

— Ну, хто ж? Толька Штиблет! Або нехай буде Фімка Цимбаліст, твій землячов!

Татарновець розглядає лист. Так, почерк його. На волі. На Україні. Осінь. Сади. Поля. „Розпригайте, хлопці, коні...”

— Ну, що ти скажеш, батя, єсть герої? — Козявка берє з помертвілих рук листа і рве на дрібнесенькі кавалочки — да, він ніколи нігде довше року, двох не був. Атльот!

— Атльот? Ага... Дівчата трикотажниці ждуть поїзда на пероні... „Посію я огірочки в саду над водою...” То може й Гурський?

— Гурському, батя, проспівай дохлюю пам'ять! Пішов, стервець, начальником штрафної і почав калічити своїх. Утюг йому сказав: „Е, падлец з тебе ще не зовсім вийшов, вичавлюй його сам, а ні, — зробимо кровопусканіє.” А той фанибериться. Як же — начальник! Утюг йому ще раз: „Будь ти, каже йому, чортом, шаке лом, чим хочеш, а нашою мастю не козирай, ручки всохнуть! А він і Утюга за горло. Ну й, канешно, прийшлось... Учадів від лєчі і-наєдєх, царєство йому собаче!”

— А де зараз Утюг?

— На Воркуті, провітрюється. Той не пропаде. Весь ССРСР знає! Ти от, батя, розказував про Кармелюка, Махна і прочих, а такий Утюг знаєш що? Та він, гад, якби схотів перевернув би вверх дном усе на світі! Він же думаєш хто? Царський полковник, чуть не граф, чи князь! Одного разу... Ех, гад, і герой же! Він був ускрізь. У нього все як на долоні від Фінляндії до Владівостога! Ти думаєш тайга, болото, мох і одна пропасть? Ні, батя, в цій пропасті є десятки, та де там, може сотні готових міст на тисячі людей кожне, а там усього взвод охорони! А склади? Провіант, обмундірованіє, оружжє на п'ять років... Та де на п'ять, на десять хватить! Цілу армію тримай! Він якби схотів, що йому? Обезоружив би ВОХРу, зібрав братву, обезоружив другу ВОХРу, третю, — а там пошльопав стражу, захопив склади і... гуляй хлопці! Чим ти його... Літаком у хащах знайдеш? Танком по тайзі догониш? Чи пароплавом? Поставив на річках заставу — поліно не пропливе! А лісок — дай Боже — на тисячі кілометрів... Шукай!

А братви теж міліони. Тільки розгойдай. Кого тут нема? Свєс госуларство можна організувати і царюй, як персідський падішах! А хто проти — вон, за Котлас, по-хорошому, а ні... Він, гад, як почав раз розказувати, в серці йокає! Тут, щоб він схотів, куди твій Махно, закройся! І Чапаєву сто очків дасть!

Ідучи з роботи Татарновець все думав про „своє госуларство”. А що як би не Утюг і не шпана, а всі ці командарми, комкоря, інженери і всі ці КР „захотіли” отаке „своє госуларство”... І оберпшсь плечима в океан, одною ногою на Фінляндію, а другою на Японію, захопили всі бази і обсадили оціми „всьо равню погібать”?

А як не госуларство, то таку собі якусь „Вільну Січ”, куди б мєгли втікати всі „гнані і голодні”, яким „Граніца на замке”, а вдома душа на прив'язі? Якби фінам запропонувати Карелію, а японцям Примор'є, а гнаним і голодним — волю і життя? Якби фіни і японці якщо б не допомогли, то бодай забезпечили притулок на випадок невтримки і щоб оця братва — міліони озлоблених і

одчайдушних — замість лопат і ломів взяли за автомати і кулемети?...

Ех, командарми, комкори, літуни, інженери, з ранами в грудях замість орденів, з побитими і обпльованими обличчями замість слав, де ви, герої минулих подвигів?

Повечеряв Татарновець, не сидиться й не лежить. Блукає по зоні, придивляється до „героїв”... Утома, голод, нудьга, байдужість... Ніде нічого героїського.

А може герой отой євангеліст Куб, що, розташувшись на штабелі дощок зі своєю „капелею”, проповідує смирення і покаєння, що сходивши всю „Расю” вздовж, уперек і навкис і побувавши в усіх церквах і штундах, шукає аж тут людини?

З смиренного паломника міліція зробила його бродягою, а УГВ — шпіоном. А він: „Їх Бог осудить і покарає, а ми хто такі, щоб судити інших?”

Шурка йому: „Дядя, приходь пожалію!” А він: „Коли ж уже, Шурочка, ти себе пожалієш? Не хороше, детка, стримуйся!”

Сусід украв у нього пайку хліба, а він на другий день відламує сам половину: „Їж, голубчик, мені вистарчить!”

Його за піповіді і пісні „капели”, саджають в карцер, а він у вікні співає псалми на всю зону.

От і зараз — вже темніє, а коло нього ціле зібрання.

Його глумливо питають: „І в тюрмі було добре?”

— Скрізь добре, як сам добрий!

— А яка віра найкраща?

— Всяка добра, як сам віруєш!

— І ти справді віриш у загробне життя?

— Я вірю, що людина не козявка, а й та не пропадає. Якби щось пропадало, то з цілого світу...

— Залишився б пшик! — докінчують зі сміхом.

Куб поважно і терпеливо пояснює: „Пшик, то не тільки звук, але й пара, яка теж не пропадає!”

— І віриш у рай, упекло?

— А ви не вірите?

Кліпають очима, мовчать.

— В це не треба вірити, це можна й бачити!

— Чепуха! — і частина відходить на бік.

— Інтересно? — зацікавились інші.

— Не тільки інтересно, а й правдиво! Пекло можна зробити й тут, на землі.

— О, да! — погоджуються всі, — от хочби й тут... Гіршого і там не буде!

— Це не пекло — сміється й Куб — справжнє пекло там, де не тіло, а душа мучиться, терзається!

— А тут хіба ні? Хоч правда, тут уже всю душу вимотали, нема чому мучитись, терзатись!

— Ніхто нічєї душі не вимотає доки вона сама себе не знівечить. У цьому, власне, і вся сила людини.

— Ну це вже ти, дійсно, чепуху городиш, як то сама себе? — і ще дехто відходить.

Куб болісно всміхається їм услід: „От якраз у таких душах і пекло. У таких винен, хто завгодно, тільки не вони. Забувши, як вони самі були творцями зла, тепер нарікають і проклинають. Кого? Звичайно, не себе! Тепер вони вже шукають правди. Якої? А тої самої, яку мали і проміняли за крутість і кроводушіє заради якихось вигод. Тепер, щоб її повернути, треба за неї боротись і може вмерти, а на такий подвиг вони неспроможні, бо треба боротись проти себе, бо шукають вони не правди, а тих вигод, що були віміняли і вже мали. Мали, але знову втратили і знають, що вже не повернуть. Залишається нишком уночі гризти нари. От тоді то і настає оте пекло. Не треба і намальованого чорта з вилами коло казана з сіркою! Своє власне пекло.”

— Да-а, — зідхають слухачі, — дійсно, від такої обиди й досади не то нари, залізо гризти буде. Але, добре, це такі... А чим же заслужили це пекло всякі інші?

Куб приязно оглядає кожного по черзі: „Всякі інші? Хто інші? Ви чули про Христа і блудницю? Чули? — „Хто без гріха. кинь перший у неї камінь”, — нехай кожний про це питає себе. Як не сам робив, то потурав, як не потурав, то погоджувався, а як і не погоджувався, то вмивав руки, як Пилат. Хоч і міг допомогти, але й пальцем не ворохнув... Чуже горе — не моє.”

— Суща правда! — зідхають, але відходить і решта.

Залишившись з одним Татарновцем, Куб радить йому: „А тобі я ще раз кажу: ніколи, ні при яких обставинах не переч голосу своєї совісті. Ніколи, ні за яких вигод, не йди на шахер-махер з тим, що тобі не подобається. А вагаєшся в чомусь — добре, чи зле, — стримайся, не роби! Не зробиш добра, але обминеш можливе зло. Оце вся моя віра і наука, якою я живу, і, як бачиш, не зідхаю, не охаю, не нарікаю і ночами нар не гризу. Я вдвоє, мабуть, старший тебе, а ти от уже „батьа”, а я все Куб та Куб. Так і в табелях пишуть, хоч моє справжнє прізвище і не Полєнол і не Бревнов, а тільки Хворостенко. Отак то, батьа, пішли спати!

І знову Татарновець не спав. Герой, то герой, але не для „Государства” і не для „Січі”. Такі вже потім... А тепер хоч би отакі Утюги і Козявки розколошкали чортове кубло.

Не розколошкають! Нема героїв!

—o-l-o—

ЩАСЛИВЧИКИ

Не знало начальство, не знали плановики ГУЛАГа, що 1940 рік буде таким плодovitим. Не знали і помилились.

Набудували мало кошар. Ще сяк-так ухали полонених з Фінляндії, а вже для поляків і „западних хахлов” місця нема. Це вистарчає і охорони. Доведось частину кадрових зека розконтсвіровати і пустити на самопас.

Ідуть вузенькою стежечкою в лісові хащі, начальник нового лагпункту попереду, а зека слідом за ним. Начальник родом тутешній комі-зирянин. Тайга для нього — рідне подвір'я. Низенький, щупленький, рухливий як миша, він у цих хащах, як у себе в хаті. Стежечка то є, то її нема, а він, задерши голову, бачить її по верхівках дерев. Вивів на галявину і тут — стій! — Дісгав цигарку, закурив, глянув навколо, понюхав повітря, очі заблищали...

Зека дивляться. — Звір, інстинктом і нюхом живе!

— Вас розконтсвіровали! Понятно? — дивиться в кожне спантеличене обличчя. — Вас нагороджено найбільшим довір'ям, яке може заслужити зека!

— Он воно що! — полегшено зідхнули зека.

— Ви щасливчики! Але дисципліну і порядок мусите виконувати лінше, як у зоні. Конвою хоч і не буде, але я буду знати про кожний ваш крок, про кожний ваш намір. Багато з вас кінчають свій строк. Глядїть, щоб він не почався наново. Кажу це чесно і одверто на вашу ж користь. Зараз бригадири розміряють площу під будову бараків. Чим скорше збудуете, тим менше будете валятись на голій землі під відкритим небом. Збудуете кухню — одержите харчі для варива, а збудуете і лазню — змінєте білизну. Коли

зробите, тоді і матимете. Не думаю, щоб серед вас знайшлось багато охочих самим не їсти, а щоб їх їли воші? Оце й усе. І так: До роботи!

Начальник пішов у зону, бригадири міряють, а зека по слизькому шиголлю — хто куди. Ніхто не зупиняє. Розуміють, що за довгі роки тюрем, пересилок, лагерних зон це вперше без охорони, без „шаг у сторону — побег”, без чужих зненавиджених очей. Співай, плач, смійся, ніхто не дивиться. Іди куди хочеш, ніхто не кричить: „Ей, там — не бачиш, — березка, — запертна зона?”

А тут ще галявинка на горбку, а в яру, в зарослях оживи. вигинається блискучим вужем рівчачок. Пробиваючись крізь гуңавину дерев, соняшні зайчики просвічують його до дна, до жовтого пісочку, де тицяють сюди-туди голошкірі клиноподібні рибки. На другому березі — різнокольоровий килим з моху, папороті і ягідника зрисає прямо в рівчак. Між старезними обвислими березами грона рябин як панікадила. Малюнок перших днів творення світу. Ось-ось ворухнуться зарослі і з'являться нагі Адам і Єва.

— Яка краса! А як ми здичавіли? — шепче в захопленні Татарновець і заплющує очі. А в ухах... „Ти вдягнувся в могутність і красу, дивні творіння Твої, Господи!.. Сховаєш лице Твоє і вонч безраді”...

Раптом, в небесну музику арф, вривається земне, гармонічно-тошне:

Ох, да я не знала, що любов зараза,

Ох, да я не знала, що любов чума...

Там, де дерева велетні, падаючи, схрестили верхівки і, чеплючись корінням за обвалений беріг, утворили зелений тунель: там, де рівчак—розлите чорнило, скулять і ние золотокудра Шурга Шкуро. Покупалась і, як була без сорочки, тільки наопах накинувши блюзку, волочить берегом тошну скавучливу нудьгу. Рве квіти, обшморгує листя і кидає в воду. Заглянула сама і, обернувшись, ступила блюзку й присіла. Розглядає змарнілу красу в чорному дзеркалі затіненої води.

Позаростали мохом травю,

Де ми гуляли...

Недоспівала. Упала і рве руками золоту куделю, а зубами --- траву.

Татарновець кашлянув.

— Гади, зарази, кнурі!.. — цілий словник лайливих, непристойних, нечуваних досі слів, почув Татарновець з чарівних уст красуні. І вже жалкував, що озвався. А як одяглась і підійшла ближче:

„Ох, пробачте, я думала... Значить і ви розконвоїровані!” — сіла, оглянулась — що з того... Життя зламане... Ви тут давно? — глянула з покаліченою колишньою усмішкою.

— Ні, допіру прийшов, а ви давно?

— Теж недавно. Купалась. Вода — як лід.

— Простудитесь?

— Заслабну — відпочину!

— А смерти не боїтесь?

— Я вже нажилась! — зідхнула і, обхопивши руками коліна, сховала обличчя в припіл.

— Пробачте, Шура, ви справді дочка генерала Шкуро?

— Ні, я не знаю своїх батьків! Кажуть, — батько ніби офіцер, а мати проста селянка — не вінчані. Здали на людей, а самі десь... У 1933 році люди не схотіли далі тримати. Тоді був страшний голод, і ото випроводили в світ. Три роки була в безпритульних. Весь ССРСР об'їздила, потім надокучило все... Несповна шістнадцять років зійшлась з одним... Він був міліціонер, але парень на всі сто! Прекрасно було! — підвела голову і глянула поверх дерев. — Жилось по-царськи! Таких більше не зустрічала, але що ж... Не судилось!

— Покинув, чи?..

— Ні, він був жонатий, а я ніби служницею... Потім вона стала помічати... Тоді він почав умовляти, щоб я стала легавою... Найшов уже був і квартиру і все, але я не схотіла і вернулась до

своїх і отако..., — поклала голову на коліна і дивиться навскіс снідлоба, розглядаючи задуманого Татарновця. — А нащо вам не? усміхнулась дріжачими губами.

— Так, просто цікаво! — пробує усміхнутись і Татарновець. — Ми ж з вами давні знайомі ще з Котласа. Я стільки наслухався про вас, а розпитати якось не довелось... От, наприклад, ваше прізвище Шкуро, — це справжнє, чи?...

— Ні мене ще пацанкою звали Шурка - шкурка і так получилось Шкуро. Воно б не получилось, як би не жовщина, а то приписали ще й чуждий елемент — дочка офіцера. Я писалася Шкурко, а следователь зробив Шкуро! Сказати правду — мені самій подобалось, що той Шкуро співав: „І разграблю я сто городів!“ Ну й подумала, нехай буде Шкуро, погодилась і так ото... Але я це тільки вам!..

— Не бійтесь, я вмію тримати тайну! Ну, а коли ви вже мені так довіряєте, скажіть, Шура, одверто: Вам не шкода вашої молодости, що вона отак пройшла? Власне, не пройшла, а отак покалічена... Вам ще ж жити й жити, а ви так ото...

— Я знаю, що ви хочете сказати, — усміхнулась Шура. — Але мені не так шкода себе, як людей, не тих, що на волі, а тут... Я якась жаліслива і не можу, як хтось страждає! Друга б на мійому місці, от як наркомша, зв'язалась би з вольнонайомним і жила б припівуючи, а я не можу. Ти будеш жити, а хтось... А крім того, я все одно пропаща. Мені вже нічого не інтересне, я вже вроді як дерев'яна. Мені вже все одно... Але що це ми все про мене, та про мене. Ви ліпше скажіть — ви жонаті? — знову навскісний погляд і усмішка.

— Я? Нуда жонатий! Маю...

— Ні, я питаю, чи тут?..

— Тут? Тут я, Шурочка, через три місяці кінчаю строк!

— Воїтесь довеска, чи?.. — байдуже потягується. — чи вже про дому мечтаєте?

— А хто не „мечтає“. Шура⁹

— Та ж... чудаки завжди про щонебудь мечтають! — скри-вилась, прикусила губу і встала. Одійшовши, обернулася: „А може й попадеш додому, я тобі, батя, не враг! Бажаю щастя!

Татарновець дивиться їй у слід. Вона ще обернулася, але тільки злизала язиком сльози і пішла зігнута, задумана.

Не своїми ногами повернувся й Татарновець на галявину.

— Ей, вусатий! — кличе його бригадир плотників Ларочкин.
— Ставай тесати варцапи!

— Я?

— Ти ж записався плотником?

— Але ж ви знаєте?

— Не святі горшки ліплять! Лісу багато, учись!

Вродився Татарновець на Поліссі, бачив усе, що виробляють спиртні полішуки з дерева, але щоб без долота вирубувати пазп, такого й не чув. Виручив Тимошенко.

Оказується, ніякого долота й не треба, досить сокири. Лісу, дійсно, багато, псує скільки хочеш, а норми нема. Гляне на сусіда і на душі легше, — не він один такий „майстер” записався в плотники, щоб вирватись з зони.

Рубають, ріжуть, тешуть, ніхто не підганяє, бо це ж для себе, бо не буде кухні, не буде харчів, бо сьогодні погода, а як дощ, де сховатися?

З власної охоти і в поті чола працюють, бо щасливчики!

Ніч. Подум'я сягає верхівок дерев. Зелена хвоя жовкне, шкварчить, пирскає іскрами і віття безсило висне. Виривається стовп диму поверх тайги і ворухить хмари. Вихори іскр запалили небо. Ще мало, ще підкидають.

— Що ви робите?

— Нехай на небі знають, що ми тут!

— А як вогонь перекинеться далі в тайгу!

— Нехай! Нехай горить хоч увесь світ!

— Разом з нашою долею!

Безумство радощів і горя...

ЗЛАМАНИ

Тайга завмирає. Промайнула не то весна, не то літо, а в осінь врожай — одні кольори: цитриновий — берез, буряковий — осик, вишневий — рябин.

Тільки на жовтому і фіялковому мосі кров'яна брусника, а що тут і кладовище, не смачна. Нічого, крім яскравої палітри художника, що ніколи не намалює цієї ялової осени, як ніколи ніхто не збагне химерної долі зека.

Ве це скоро-скоро прикриє метровий пухкий сніг, а п'ятидесятиступневий мороз причавить його льодовою корою. Тоді побіліють зайці і куропатки, одні круки, як і зека — доля, завядні чорні і зловіщі. Але й тут живуть.

На пагорбку, коло рівчачка, нові чепурненькі бараки. Хто не знав би — лісовий санаторій. От і його мешканці: на пеньках, на обрубках колод, сидять з розхрістаними грудьми і заплісненими очима, гріються на блискучому холодному сонці. Але це не курортники і не так собі люди на звичайному відпочинку. Це „Доходяги” — офіційна назва ще не мертвих, але й не живих людей. Це залишки тих піонерів, які прийшли у ці безкраї нетри з лопатами й сокирами, щоб розштурхати заморожений спокій і залишити слід людської ноги там, де вона не ступала від створення світу. На сучасній людській мові це називається: „Проложіть путь к нефті. углю і морю.”

Вони відійшли до цього пагорбка, а далі — не сила. Замість них пішли і ще йдуть інші. Он вони, по готовій уже дорозі — ляснянці штикульгають по четверо в ряд, — чоловіки, жінки і підлітки — всі з однаковими обличчями, всі з однаковими думами.

Начальство каже: „Зека — пополненіє”, а тутешні мешканці — „зека — істребленіє”. І ті, і другі, правду кажуть.

Скільки їх ще прийде, залежить від того, чи не подумуються сучасні фараони продовжити той „Путь” попід океаном „до калиток і горла мірової буржуазії”.

Докищо та буржуазія ляскає фараонів по плечу і тисне руку. бо тим „путєм” пливе до них окривавлений, але дешевий корабельний ліс. Кров канібалів, як і гроші буржуазії, не пахнуть. І ті, і другі, задоволені.

Ці ж сидять обезкровлені, обезсилені, тільки-тільки що живі. Сидять, заплющивши очі, ледве дихають. Ні скарг, ні нарікань...

Говорити нема з ким. Цим, з якими пройдено весь цей „путь”, не цікаво, а до тих, хто не знає і кому б треба сказати, не дійде. Написати — пошта не ходить. Мовчать.

Час від часу гляне хтось на сусіда. Коливається на грудях сорочка, значить, ще живий. Ну й добре.

Гарно, тихо, спокійно. Ані пташка, ні звір, ані вітер...

Шелестить опадаюче листя.

Двоє чубатих хлопчаків вискочили з тайги на поляну й стали. Нахмурені обличчя поволі розпливаються в посмішку: „Дивись, виставка мумій? Ей, моці святі, оживайте, скоро знову „Перелом”! Диви, і не дихають!?”

— Дихати теж рабсила потрібна! Не чіпай їх, вони їдуть у м'якому вагоні, скорим поїздом, без пересядки... От, от, підїжджають!

— Куди?

— Куди? Додому, на Марс!

— А там що? Зліт стахановців?

— Там бюро перепусток в рай!

— О, цих пропустять! Це ж ті, що „власть вона правильна, тільки вас, босячню, перестріляти”. Ну що ж, нехай їдуть, раюють, стріляють... Пашлі!

Чорний ворон, ти не вейся над моєю головою,

Ти добичи не добийося, чорний ворон, я не твій!

Покотилась луною босяцька зухвалість по тайзі, понад тайгою.
попід синьою банею неба.

Пішли. Не чути. Знову тиша. Коли-не-коли впаде гілка.

Аж замість двох босяків-обірванців виходить на горбок цілий
гурт вгодованих, рознаряжених, відзначених „шпалами, ромбами,
медалями”... Голови задерті, очі — блискавки, ніздрі винюхують
тишу...

Хлюпоче прозора водичка, перескакуючи через накидане в ріс-
чак каміння.

Раптом вибух амоналу струсонув землю. Кркнула і похет-
нулася тайга, заворушила плямистою щетиною.

Витягнулася шия з ромбами. Забрязкотіли медалі. Очі блиснули
на синій простір неба, на фіялкову безмежність тайги, на стихію.
яку вже задоволено топчуть і мнуть не незграбні корди, а блискучі
чобітки.

— Утвердження человека на первобитной землі! — молитовно
шепче „ромбовий”, але оглянувшись і побачивши доходяг, кричить:
„Вичугжанін, а це що за люди? Чому не на трасі?”

Рухлива мишка — Вичугжанін забігає наперед і стає на лапки:
„Це хворі, товариш начальник, зовсім доходяги!”

— Доходяги, алеж ходити можуть? — сміється начальник.

— Куди вже їм? Живі трупи! Це вони доки сонечко...

— А ви пошліть їх ягоди збирати, все ж якась корить!

Вичугжанін дивиться, як заворушилися мундіри зі шпалами,
як затупцями чобітки, і собі киває комі-зиряньською головою за
кожним: „Ага: це ідея! Хе, геніяльна ідея! Ех, то ж треба додумат-
ись?”

— То ж бо то!

Не розплющили очей доходяги від вибуху амоналу, коли й
пеньки під ними захитались, то вирячили від реготу.

Не обзивались вони, коли босяки штиркали їх у серце доку-рами, а коли побачили вифранченого зека — Красовського заговорили:

- Ач, катюга, таки свого добився!
 - Ще б не добитись, — всі свої!
 - А наш колишній начальник — живенький?
 - Я й тоді не вірив!
 - Ну, як Трохиме, виживемо?
 - А так, Гарасиме, як не виживемо ми, то хтось таки виживе!
 - Що з того? — зідхає Гарасим.
 - А те, що з такого страждання виросте гора і колись таки впаде і засипле чортову нору, звідки оце все...
 - Боли то буде?
 - А то вже після нас, чи виживемо, чи ні!
„Нерозлучне звено” і вмираючи розсуждає.
 - Інші і того ні, — тільки:
 - Вам ще скільки?
 - Як би ж... То ще тільки два!
 - А було?
 - Ну, десять!
 - А я закінчив два місяці тому...
 - І не пускають?
 - Ні, кажуть, — не дійдеш і до Межого, а ще до Яренська за паспорт — і мови нема!
 - Підчуваю, то вже тоді...
 - Що ж, можна й почекати!
 - Та вжеж...
 - І знову очі заплющені. Тиша.
 - Шарудить опадаючий лист.
-

ПУТЬОВКА В БЕЗВІСТЬ

„Свжелдорлаг” святкує перемогу. На пасажирських вагонах з’явилися таблички „КОТЛАС — МЕЖОГ”.

Комі-зиряне їдучи до Котласу за „хлебushкой” не налюбуються, а „воз’єднані брати” їдучи до Межогу на поселення не наплачуться. Лінія правильна.

Привітавши перший завітчаний і обліплений гаслами поїзд, зека чекали амнестії, а дочекались мерзлої картоплі і тим утішились. Але „гадська індустрія” збільшила кадри придурок і вони мерзлу картоплю промінjali в комі-зирянок на гарячу любов. Роботяги примирились і з цим, бо зека — щастя вередливе й лукаве.

Тому Татарновець радо промінjав фах плотника на рахівника. Перебравшись в тех-барак і він утішився: „Жити можна!”

— О, та ще й як!? — підсоложує нерозлучне звено — Гарасим Купрійчук і Трохим Корж, яке він підгодував і зоно „вижило”. Мало — вижило, знову пнеться в ударники.

Праця під дахом і в теплі, не на трасі у дощ і холод, але зате день і ніч. Норми хоч і нема і завжди „свій котел”, але щось прошпетив — шкідник. І вже не карцер, а слідство, суд і на довгі роки тачка. До того ж ближче до начальства, більше страху. От Вичугжанин заадресовує конверт, а з-під ліктя виглядає...

„Акт проишествий

1940 года, Декабра 7 дня.

Ми, нижеподписавшиеся, составили етот акт у том, што при переходе через железнодорожний мост манирсовий паровоз системи тов. Иосиф Сталин наскочив на калону польских пленних хфашистов и зарезал 4 (четыре)

на смерть, а трох крім того тижоло поранив пореза і руки ноги и так дальше учом и составлен настоящий акт
Сержант УГБ Карасев.”

Вичугжанин надписав конверт і дивиться на Татарновця. Чого він? Може когось іншого вже хоче на його місце. Може хтось вже капнув за протеже свиткам, а може просто: роботящий, чесний, попрошу Межог, нехай придержать ще хоч на пару років. На пару років підшити діло — плювок. Той дивиться, а той думає: Для чогось же він мало не щодня питає — скільки ще тобі? І кожного разу оте загадкове — Да-а... — все протяжніше і загадковіше.

Не подобається Татарновцю цей комі-зирянський мужичок. Хазяйновитий, всюди суший, всім і за все болющий, він хотів би для своєї Комі АССР витягнути з зека всі жири і соки, а ренти закопати під свої рідні сосни. Для неї він готов і сам лягти кістками. Ще тільки кандидат в члени партії, а вартий і члена політ-бюро, бо ж ніхто як советська власть і комуністична партія розбудовує його рідний край. Робота для цього краю — це аршин, яким він міряє і норму і душу. УГБ у виборі поганяйла не помилилось.

Роботягам, що мають довгий строк, тим нічого. За щиру працю він готов віддати і свій домашній обід і свою шинель, зате недбайливих поїдом ість.

Татарновцю, що кінчає строк, не вигідно ні те, ні друге. Робіт щиро — незамінимий, роби абияк — непоправимий... І так і так... додатковий строк. Так — може два, а так — певних п'ять років „довеска”. Пригадав Татарновець пораду Козявки і чим ближче до кінця, тим рішучіше: „Нікуди я не поїду! Нема куди і нема до кого їхати! Залишусь по вільному найму!”

Пройшов місяць після закінчення строку. Ніхто нікому нічого. Йде другий. Татарновець кривиться: — Треба б оформити звільнення? Так би була вже платня, а так...

— Устроїм! — гладить по плечу — роботаї старик, роботаї, все устроїм!

На третьому — якось раненько будить: Вставай, старик!

— Що трапилось?

— Звільнення прийшло! — шепче, але так, наче Татарновець звільняють, а Вичугжанина переводять в зека.

— О, — позіхає від судорг Татарновець, — а я думав шість термінове!? Добре, дозвольте ще трошки подрімати, я годину тому тільки ліг! — І Татарновець ховає в підкладений під голови бушлат зрадливе обличчя.

— Ну, канешно, канешно... Я тільки — що ж відповіді в Межог?

— Я ж уже казав... Подзвоніть: — закінчить річний звіт, тоді приїде!

„Дошлий мужичок” не вірить: Ти що? Справді залишаєшся?

— Вирішено й підписано! — ледве вдається Татарновець небезпечний жарт.

Умовились — ради спокою про звільнення не дуже розголошувати, але ближчі співробітники: бухгалтер, пляновик, рахівник, прораб довідалися і з радощів — „повезло батє” — украли у нього прислані з дому, черевики.. Татарновець цю подію промовчав, згадуючи з влячністю „чесних” урок.

Річний звіт „По зека-довольствію” закінчено і Татарновець везе його сам у Межог. А що він покищо зека, везе не потягом, а пішки за саньми. Стратегічна магістраль не для зека.

Прийшло попрощатися „на всякий випадок” нерозлучне зв'язо. Наче й раді, а в очах — а нам ще ж?.. Купрійчук не здержався: Хто ж тепер нас?...

Не здержався і Корж: Попроси, Гарасиме, нехай заради нас попросять для себе ще хоч з п'ять років!

Заходить Митька-філон: Чому мені перший котел?

— Не знаю, — зідхає Татарновець, — я вже не працюю!

— Як то?

— А так, звільняюсь, скінчив строк!

— Скінчив? Я тебе, ти.... скінчу! — і за поліно. Не підскачив би Гарасим, не крикнув би Корж: Ану!? — не треба було б і звільнення. Бухгальтер, пляновик і рахівник і вухом не повели. Чи не вони й намовили. Чийогось звільнення зека не люблять.

Межог. Лейтенант УГБ Георгієв пронизує очима наскрізь: „Так кажете у відпустку? Не погано придумали!”

— Ну, ви ж самі розумієте, стільки часу?.. — печеться на огні Татарновець.

— О, я розумію! Тільки б вирватись, а там?... Добре, їдьте! — підписує і подає посвідчення про звільнення, але, як не повернеться, дурницю зробіть! Довго не нагуляйтесь, там буде для вас вузьковато! Ждем! — і простягнув руку.

Десь, в тайзі Яренськ — районний центр. Скільки кілометрів по нев'їждженому, невтоптаному снігу і п'ятидесятиступневому морозі, скільки часу і перепочинків на пеньках і в лісових хатках-пустках, трудно летючи помітити, трудно крізь сльози і сміх зауважити...

А назад, з „вовчим паспортом”, з „мінусом 101”, коли радість з болем, тоді не плачуть і не сміються, тільки кривляться... Нічого з того всього не запам'ятав Татарновець.

На всю тайгу гуркотить пасажирський „МЕЖОГ - КОТЛАС” Підстрибують і небезпечно похитуються вагони по „стратегічній магістралі”. Роззявивши рот дивляться роботи на „вольних”, спершись на лом і лопати, які ще довго будуть додобувати „доделки полотна дороги”. Нема конвою, нема бригадирів, то паровоз кричить „железнодорожной обслуге”: Давай!!! Тільки горопашні колеса оббиваючи боки кепкують: Яка-плата-така-робота!

„Бивший заключонний” Татарновець дивиться з вікна, хоч і не м'якого, але пасажирського вагону, на місця „подвигів і героїства”. „Честю” не покритися ніхто, а мохом і мерзлою землею багато. „Слава” так і залишилась собачою, чи тих, що зламались і лежать в моху, чи тих, що витримали все і йдуть додому.

Н. Некрасов колись плакав:

„Прямо дороженька, насипи узкіє,
Столбіки, рельси, мости,
А по боках то все косточки рускіє
Скільки їх, Ванічка, знавш лі ти?“

Мелькають стовпики, будки, мости... Тут був глей. А там. он — пісок. Там добре було. А ось на цьому мості, вбився Тимошенко — приятель небіжчика Мухи.

Скільки їх „косточек“?... Українських, Грузинських, Узбекських, Польських, Татарських, Білоруських і Істино - Руских Чоловічих, Жіночих і Дитячих? Не питай. „Ванічка“ і зараз не знає, знає бухгалтер карел, — від Котласа до Межого на 1700 більше, як шпал. Перевертайся, Некрасов, у могилі!

Кісточки, кісточки... Горбики, горбики... Стовпики, стовпики...
Котлас — ворота в рай.

Принаряжена комі-зиряночка прочиняє двері до третьої класи:
„О, скільки тут людей! А хтось: „То не люди, то — н а р о д!“

Глянув Татарновець на той „народ“ — величезна кімната битком набита дівчатами. Одна другої краща. Між польським: Казю, ходзь ту! Чути і: Оленко, піди, сестричко, ти!

Татарновець слідом за Оленкою і коло куба з окропом: „Пробачте, ви з Галичини?“

Усміхнулась: „Так! А ви?“

— Я з Києва, їду з таборів додому!

— О, їдете?... А ми... — набрала окропу. — Пробачте! — пішла й не глянула. Чого вона така? Чому одні дівчата? Чому всі такі гарні? Може, що давно бачив?...

В середину залі не пускає їх же варта. Від балакучої полечки довідався:

У Москві одібрали найгарніших, одлучили від батьків і привезли сюди. Тут валяються на цементній підлозі і чекають набору. Приїжджають вербовщики і на команду „перевірка“ вистроюють всіх „без плащів“. Вербовщик обходить, оглядає і вибирає. Потім

ведуть у лазню. Де кого повертають, бо „розібрані” не подобались. А тих кудись везуть. Брала на роботу. Куди і на яку, ніхто не знав, — „государственная тайна”. Аж одна захворіла... Тоді догадалися. Але ж... І відмовлялись теж... Хто відмовиться, сто грамів хліба і більше „ніц”. Заподіяти собі смерть ніяк. День і ніч то перевірка, то на роботу. До того ж сказали: „В случає чого, — все відповідають, всіх на тачку!” Слідкуємо вже одна за другою.

— Так і жієм! — розвела руками — що зробиш? — сміється.

Посміхнувся і Татарновець: — Навіть вовчий паспорт з мінусом 101 — краще!

Тією ж дорогою, тільки вже „КОТЛАС - МОСКВА” і без ґрат, їде бувший зека — Татарновець назад. Додому... „Деревеньки, берьозки, ізбушки,” — все те саме, нічого не змінилось, нічого не прибуло і не убуло на „безконечной равніне”. Безконечна, безпросвітна бідота. Мешканці — безконечна безнадія. Ходять чи роблять, тільки що ворухаться. „Яка плата, така й робота” — тут і паравоз не крикне. Тут уже не ГУЛАГ, а ССРСР, „настояща правильна власть”...

Коливається пультманівський вагон „МОСКВА - КИЇВ”, похитується зека - доля, додому їде. Пасажири підозріло поглядають і перешептуються:

— Чого той бушлат зі скринькою і не присяде?

— Чекає доки заснемо!

— Ні, видно це не з тих... Вигляд у нього занадто дохлий!

— Певно, з тюрми — якраз і поживитись!

— Попередити хіба проводніка?

— Не треба! — хотів сказати Татарновець, але вирішив краще перейти в ширпотребівський вагон.

Ще одна пересадка, ще кілька станцій і зека - доля виплигнула на ходу.

І нетерплячка і хто зна, — а може на станції чекає вже міліціонер з телеграмою в руках: Возвратіть немедленно! — Георгієв.

І на подвір'ї розглядається. Ні душі. Тільки ж, все якесь чудне, наче тільки колись снилось.....

У хаті двоє дівчат.

— Добрий вечір!

Чи відповіли, чи ні, не чути.

— Мама вдома?

— Нема... Зараз прийде!

— Добре, я почекаю.

У таких випадках, коли не просять ні пройти далі, ані присісти тут, в кухні, тільки крутиться цигарку.

Аж білявенька дівчина на вухо русявенькій: Іра, та це ж твій тато!?

Начальник паспортного столу міліції, покручуючи по столі шклянку з горілкою, зідхає: „Я не маю права і знати, що ви тут! Застукають, мені буде гірше, як вам! Словом, я вас не бачив... Раджу щиро, виїдьте подалі...”

І знову кульгає і коливається вагон під вагою эека - долі. „Бувший заключений” їде з дому далій...

Куди?

А вже все одно..... Все одно „маневровий паровоз системи тов. Йосиф Сталін” десь наскочить і... „зарежет.”

100